

บทที่ ๒

กัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยจะศึกษาเรื่องกัลยาณมิตรตามความหมายทั่วไป ศึกษาแนวคิดเรื่องกัลยาณมิตร ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง ตลอดถึง กัลยาณมิตรในทัศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา จากนั้นจะศึกษาถึงเรื่อง คุณธรรมพื้นฐานของกัลยาณมิตรเช่น กัลยาณมิตรต้องมีคุณธรรมคือหิริโอตตปปะ ความละอายชั่วกลัวบาปเป็นต้น และจะศึกษาคุณธรรมที่เป็นคุณสมบัติของกัลยาณมิตรโดยตรง ได้แก่หลัก กัลยาณมิตรธรรม ๗ รวมถึงศึกษาโทษของการขาดกัลยาณมิตร และคุณของการมีกัลยาณมิตร ตามกรอบเนื้อหาที่กำหนดไว้ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเรื่องมิตร

๒.๒ แนวคิดเรื่องกัลยาณมิตร

๒.๓ คุณธรรมพื้นฐานของกัลยาณมิตร

๒.๔ คุณธรรมที่เป็นคุณสมบัติของกัลยาณมิตร

๒.๕ สรุป

๒.๑ แนวคิดเรื่องมิตร

บุคคลผู้มีความเป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้ที่สามารถสร้างสังคมแห่งกัลยาณบุุชขึ้นจากสังคมบุุชธรรมดา และพัฒนาขึ้นไปสู่สังคมแห่งอริยชน คือ เป็นอริยบุคคล ตั้งแต่พระโสดาบัน บุคคล จนถึงขั้นการบรรลุอรหัตผล^๑ บุคคลผู้มีความเป็นกัลยาณมิตร จึงนับเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่สำคัญที่สุด ในการพัฒนาสติปัญญา ที่คอยช่วยเหลือ แนะนำ ตักเตือนเพื่อนมนุษย์ด้วยกันไม่ให้ประมาท อันเป็นเหตุให้สังคมดีขึ้นเจริญขึ้นได้ เป็นปัจจัยให้บุคคลสำเร็จเป็นกัลยาณชน หรือเป็นพลเมืองที่ดี

๒.๑.๑ นิยามความหมายคำว่ามิตร

คำว่า “มิตร” มีรากศัพท์คำเดียวกับคำว่า เมตตา ซึ่งมีความหมายว่า ความรักใคร่ความห่วงใยปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข เพราะฉะนั้นคำว่ามิตรจึงหมายถึง ผู้ที่รักใคร่ชอบพอกัน ปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือมีความเมตตาทั้งทางกาย วาจา ใจ ต่อกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คำว่ามิตรนั้น มักมี

^๑ ส.ศิริรักษ์, พุทธตันตระหรือวัชรญาณ. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยามจำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๘๖.

คำที่ใช้แทนกันหลายคำ เช่น “สหาย” แปลว่า ผู้ไปด้วยกันมีความคิดเห็นเหมือนกัน “สขา” แปลว่า เพื่อน คือผู้คบกันคุ้นเคยสนิทสนม^๒ จึงกล่าวได้ว่า คำว่า “มิตร” มีหลากหลายความหมาย และมีอิทธิพลในฐานะ เป็นแรงจูงใจ ผู้แนะนำ ที่พึงพา หรือ ความหมาย อื่น ๆ ที่กินความถึงเรื่องการสร้างความเจริญให้แก่ผู้มีมิตรที่ดีหรือกัลยาณมิตร^๓ ดังที่ได้กล่าวมา

๒.๑.๒ ประเภทของมิตร

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส และอรรถกถา สุตตนิบาต^๔ มีการจัดแบ่งประเภทและหน้าที่ของกัลยาณมิตรไว้ ๒ ประเภท คือ มิตรครองเรือน และมิตรไม่ครองเรือน

๑) มิตรครองเรือน คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ให้สิ่งที่ให้ไดยาก สละสิ่งที่สละไดยาก ทำสิ่งที่ทำไดยาก ทนต่อสิ่งที่ทนไดยาก บอกความลับแก่เพื่อน ปกปิดความลับของเพื่อน ไม่ทอดทิ้งในคราวมีอันตราย แม้ชีวิตก็สละเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนได้ เมื่อเพื่อนสิ้นเนื้อประดาตัวก็ไม่ดูหมิ่น

๒) มิตรไม่ครองเรือน คือ พระภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ ควรแก่การยกย่อง พูดสิ่งที่เป็นประโยชน์ ทนฟังถ้อยคำได้ กล่าวถ้อยคำได้ลึกซึ้ง และไม่ชักนำไปในเรื่องไม่สมควร ชักชวนให้บำเพ็ญในทางอริสัจ ชักชวนให้หมั่นเจริญสติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘

ในพระสูตรต้นตปิฎก ที่ขุททกนิกาย แบ่งประเภทมิตรออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) มิตรเทียม (มิตรปฏิรูป) และ (๒) มิตรแท้ (สุทรมิตร) หรือกัลยาณมิตรซึ่งมีรายละเอียดในแต่ละประเภทดังนี้

๑) มิตรเทียมหรือมิตรปฏิรูป คำว่า “มิตรเทียม”^๕ มีความหมายว่า ศัตรูผู้มาในมิตร ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นมิตรเทียม เพราะเป็นผู้มีปดิดคิด และพูดในสิ่งชั่ว^๖ ลักษณะที่บ่งชี้ถึงความเป็นมิตรเทียมหรือมิตรปฏิรูป คือผู้ที่เป็นมิตรเทียมมักจะมีพฤติกรรมที่แสดงออกในทางอกุศลหรือพฤติกรรมที่ไม่น่าคบกล่าวคือ

^๒ นายค่านวณ ไทยอัฐวิธีย์, “ศึกษาความเป็นกัลยาณมิตรของอาจารย์ตามความคิดเห็นของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๔.

^๓ มาคโมฬี จิตวิริยธรรม, “คุณธรรมที่ส่งเสริมความเป็นกัลยาณมิตรของผู้บริหารในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ”, ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕.

^๔ ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๖๑/๕๐๐, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๓๗/๖๘.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), ๑๕๔ ข้อ ๑๖๗; ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๔/๒๐๗, อง.ติก.(ไทย) ๒๐/๓/๑๔๑-๑๔๒.

^๖ ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๔๖/๒๙๐-๒๙๑; อง.ติก.(ไทย) ๒๐/๓/๑๔๑.

๑) หุจจินติตินติ ได้แก่ คิดอยู่ในเรื่องชั่ว ที่ตนเคยคิดมาเป็นปกติ คือ ความคิดละโมภ ความคิดพยาบาท ความคิดเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม^๗

๒) หุพาสิตภาสี คือ พูดอยู่แต่ถ้อยคำชั่ว ที่ตนเคยพูดมาเป็นปกติ คือ คำพูดเท็จ พูดหยาบ คำพูดส่อเสียด คำพูดเพ้อเจ้อ พูดกระทบกระแทก ที่ทำให้เขาโกรธ ผูกใจเจ็บ ระคายเคือง พูดคำสอพลอ ใส่ร้ายผู้อื่น พูดเพื่อทำลายความสามัคคี^๘

ก. ลักษณะของมิตรเทียม มี ๔ ประเภท^๙

๑) คนปอกลอก มี ๔ ประเภท คือ คนคิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว คนยอมเสียประโยชน์หวังจะได้มาก คนที่ตัวมีภัยจึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน และคนที่คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์

๒) คนดีแต่พูด มี ๔ ประเภท คือ คนดีแต่พูด คนดีแต่อ้างของที่ยังไม่มีมาปราศรัย คนที่สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่ทำประโยชน์ไม่ได้ คนที่เมื่อเพื่อนต้องการความช่วยเหลือกลับอ้างเหตุขัดข้อง

๓) คนหัวประจบ มี ๔ ประเภท คือ เพื่อนจะทำชั่วก็คล้อยตาม สนับสนุน ไม่คัดค้าน ตามใจเพื่อน เพื่อนจะทำดีก็คล้อยตาม เพื่อนที่ต่อหน้าสรรเสริญ เพื่อนที่ลับหลังนินทาเพื่อน

๔) คนชักชวนในทางฉิบหาย ๔ ประเภท คือ คนชักชวนให้ดื่มสุรา คนชักชวนให้เที่ยวตามตรอกต่าง ๆ ในเวลากลางคืน คนชักชวนให้เที่ยวมหรสพ คนชักชวนให้เล่นการพนันอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ข. อาการของมิตรเทียม^{๑๐} ประกอบด้วยอาการ ๑๖ คือ

๑) คนผู้มีใช้มิตร คือ เห็นเพื่อน ๆ แล้ว ไม่ยิ้มแย้ม

๒) ไม่ยินดีจะสนทนากับเพื่อน

๓) ไม่สบตาเพื่อน

^๗ **ความคิดละโมภ** คือ คิดโลภอยากได้ทรัพย์สินของคนอื่น, คิดแสวงหาผลประโยชน์ทางผิด, คิดเห็นแก่ตัวเอารัดเอาเปรียบคนอื่น **ความคิดพยาบาท** คือ คิดจงล้างจงผลาญคนอื่น, คิดผูกใจเจ็บจะแก้แค้นคนอื่น, คิดจงเวรล้างผลาญคนอื่น **ความคิดเห็นผิดจากธรรมนองคลองธรรม** คือ คิดเห็นนอกทางไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ, คิดลบหลู่บุญคุณของผู้มีพระคุณ, คิดหาความสนุกในทางไม่ชอบไม่ควร.

^๘ **คำพูดเท็จ** คือ พูดปด พูดปั้นน้ำเป็นตัว พูดหลอกลวง พูดโกหก พูดจาเหลวไหล พูดอำพราง เป็นการหักล้างประโยชน์ผู้อื่น **คำพูดหยาบ** คือ การพูดแข่ง พูดประชด พูดค่อนข้างพูดเหินบ่นม พูดด่าประชด พูดกระทบกระแทกที่ทำให้เขาโกรธ ผูกใจเจ็บ ระคายเคือง และพูดคำลามก ซึ่งผิดวิสัยของสุภาพชนที่พูดกัน **คำพูดส่อเสียด** คือ พูดยุยงให้ผู้อื่นแตกกัน เข้าใจผิดกัน พูดกระชิบกระซาบทำให้เข้าใจผิด พูดคำสอพลอ ใส่ร้ายผู้อื่น พูดจาทำลายความสามัคคี ทำให้เกิดความแตกแยก **คำพูดเพ้อเจ้อ** คือ พูดไม่มีหลักฐานอ้างอิง พูดพล่อย ๆ พูดพาลมไร้ประโยชน์ พูดไม่ระมัดระวังปาก ทำให้คนอื่นเสียหาย.

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๕-๒๕๘/๒๐๗-๒๘๙.

^{๑๐} ขุ.ชา.ทวาทสก. (ไทย) ๒๗/๑๒๒-๑๒๕/๓๙๓-๓๙๔.

- ๔) พูดต่อต้าน
- ๕) คบศัตรูของเพื่อน
- ๖) ไม่เป็นเพื่อนของเพื่อน
- ๗) ห้ามปรามคนที่สรรเสริญเพื่อน
- ๘) สรรเสริญคนที่ด่าเพื่อน
- ๙) ไม่บอกความลับแก่เพื่อน
- ๑๐) ไม่ช่วยปกปิดความลับของเพื่อน
- ๑๑) ไม่ยกย่องการกระทำของเพื่อน
- ๑๒) ไม่สรรเสริญปัญญาของเพื่อน
- ๑๓) เมื่อเพื่อนฉิบหายกลับพอใจ
- ๑๔) เมื่อเพื่อนเจริญกลับไม่พอใจ
- ๑๕) ได้อาหารที่มีรสแปลก(รสอร่อย) มา ก็ไม่นึกถึงเพื่อน
- ๑๖) ไม่อนุเคราะห์เพื่อนว่า อย่างไรหนอเพื่อนเราพึงได้ลาภจากที่นี้บ้าง

ค. โทษของการคบมิตรเทียม การคบกับมิตรประเภทใด ย่อมได้รับอิทธิพลจากการคบมิตรนั้น การคบมิตรจึงควรเลือกคบกับบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตร หลีกเลียงการคบมิตรชั่ว ดังตัวอย่างหลักคำสอนในคัมภีร์อรรถกถา ขุททกนิกาย ชาดก ที่ปรากฏข้อความว่า “บุคคลทำคนเช่นไรให้เป็นมิตร และคบหาจนสนิทกับคนเช่นไร เขาก็เป็นคนเช่นนั้น เพราะการอยู่ร่วมกันเป็นเช่นนั้น คนชั่วใครคบเข้าย่อมเป็นคนคบ ซึ่งมีได้เปื้อนมาแต่เดิม ดุจลูกศรที่กำซาบด้วยยาพิษ ยาพิษก็พลอยแปดเปื้อนแล่งสรไปด้วย เพราะกลัวแต่การแปดเปื้อน นักปราชญ์จึงไม่ควรมีคนชั่วเป็นเพื่อน คนใดห่อปลาเน่าด้วยใบหญ้าคา แม้ใบหญ้าคาก็พลอยมีกลิ่นเหม็นเน่าฟุ้งไปด้วย การคบหาคนพาลก็เป็นฉนั้น ส่วนคนใดห่อกุชฌายด้วยใบไม้ แม้ใบไม้ก็พลอยมีกลิ่นหอมฟุ้งไปด้วย การคบหากับนักปราชญ์ก็เป็นฉนั้น เพราะเหตุฉนั้นบัณฑิตรู้การคบของตน เหมือนกับใบไม้ห่อสิ่งของแล้ว ไม่พึงเข้าไปคบหาอสัตบุรุษ พึงคบหาแต่สัตบุรุษ เพราะอสัตบุรุษย่อมนำไปสู่เนรก”^{๑๑} ภัยที่เกิดขึ้นทั้งสิ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปัทวະที่เกิดขึ้นทั้งสิ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปสรรคที่เกิดขึ้นทั้งสิ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต เปรียบเหมือนไฟที่ลุกไหม้จากเรือนไม้แอ่น หรือเรือนหญ้า ไม้แอ่นแม้เรือนยอดที่เขาโบกทั้งภายในและภายนอก ลมพัดเข้าไม่ได้ มีบานประตูปิดมิดชิด หน้าต่างปิดสนิท ฉะนั้น คนพาลมีภัย บัณฑิตไม่มีภัย คนพาลมีอุปัทวະ บัณฑิตไม่มีอุปัทวະ คนพาลมีอุปสรรค บัณฑิตไม่มีอุปสรรค ภัยไม่มีจากบัณฑิต อุปัทวະไม่มีจากบัณฑิต อุปสรรคไม่มีจากบัณฑิต^{๑๒} การสนิทสนมกับบุคคลเลวทราม จึงเป็น

^{๑๑} ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๒/๑๘๑-๑๘๕/๕๐๑.

^{๑๒} อง.ติ.ก. (ไทย) ๒๐/๑/๑๔๐, ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๓/๑๑๐.

ความชั่วช้า เพราะคนชั่วเป็นผู้ที่อยากจะรู้ถึงอุปนิสัย หรือสิ่งที่บ่งบอกว่าเป็นคนชั่ว ฉะนั้น ความชั่วร้ายที่ยิ่งกว่า ความสนิทสนมกับคนชั่วเป็นไม่มี ดังคำสอนที่ปรากฏในสันถวชาดกใจความว่า “สิ่งอื่นที่จะชั่วช้ายิ่งขึ้นไปกว่า ความสนิทสนมเป็นไม่มี ความสนิทสนมกับบุรุษเลวทรามเป็นความชั่วช้า”^{๑๓}

กล่าวโดยสรุป โทษและความเสื่อมต่าง ๆ เกิดขึ้นจากการคบมิตรชั่ว ทั้ง ๔ ประเภทนั้น จึงควรหลีกเลี่ยงเสีย ดังพระพุทธพจน์ว่า “บัณฑิตรู้ (มิตร ๔ จำพวก) อย่างนี้แล้ว พึงเว้นเสียให้ห่างไกล เหมือนคนเดินทางเส้นทางที่มีภัยฉะนั้น”^{๑๔} ดังนั้น การคบมิตรจึงต้องรู้จักเลือกให้ดี ดังเช่นคำสอนของบิดาต่อบุตร ที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย จุลนารทกัสมปชาดกกว่า “ลูกเอ๋ย คนที่มีจิตเหมือนน้ำย้อมขมิ้น มีจิตกลับกลอก รังง่ายหน่ายเร็ว ถึงหากว่าพินชมพู่ทวีปจะไม่มีมนุษย์ก็ตาม เจ้าก็อย่าคบหาคน (เลว) เช่นนี้”^{๑๕} ซึ่งแสดงให้เห็นถึงโทษภัยของการคบมิตรชั่ว หรือมิตรที่ไม่ใช่กัลยาณมิตร ในความหมายทางพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ ยังมีพระพุทธพจน์ที่เป็นคติสอนใจว่า เมื่อคนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับมิตรเทียม ย่อมทำให้ตนเองเดือดร้อน เช่น ในโคธราชชาดก ท่านกล่าวว่า บุคคลผู้สอเสพกับคนชั่ว ย่อมไม่บรรลุไม่ประสบความสุขที่ยั่งยืน มีแต่จะพาดนคนที่อยู่ร่วมกัน ให้ถึงความพินาศไปอย่างเดียว ดังพระพุทธพจน์ว่า “ผู้คบคนชั่ว ย่อมไม่ได้ความสุขโดยส่วนเดียว เขาย่อมทำตนให้ถึงความพินาศ”^{๑๖} เป็นต้น

(๒) มิตรแท้ หรือ สุธมมิตร

คำว่า มิตรแท้หรือสุธมมิตร หมายถึง “มิตรที่ทำกิจต่างๆ ร่วมกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีอิทธิพลชักจูงกันในด้านความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยม ความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ ชักนำให้เกิดสัมมาทิฐิ เป็นมิตรดี มิตรแท้เรียกว่า กัลยาณมิตร”^{๑๗} อีกความหมายหนึ่งแสดงให้เห็นว่า “มิตรแท้คือกัลยาณมิตรที่บุคคลควรคบหา ลักษณะของกัลยาณมิตรอาจสังเกตได้ ๔ อย่างคือ มีความอุปการะ ๑ ได้ความอบอุ่นใจในยามเดือดร้อน ๑ ช่วยเหลือได้ในยามมีความจำเป็นด้วยทรัพย์ ๑ และ ได้ความรักใคร่ ๑”^{๑๘} สุธมมิตรหรือมิตรแท้ จึงหมายถึงกัลยาณมิตรที่มีความเป็นมิตร น่าคบหา เพราะเป็นผู้ชักชวนให้ตั้งตนอยู่ในสัมมาทิฐิ และเป็นที่พึ่งพาได้ในยามทุกข์ร้อน

^{๑๓} ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๔๐.

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๙/๒๐๙.

^{๑๕} ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๑๙๒/๓๖๑.

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๙/๒๐๙.

^{๑๗} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๖๔๒.

^{๑๘} อ่อน บุญญพันธ์, **ที่พึ่งของตน**, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๑), หน้า ๕๗.

ก. ลักษณะของมิตรแท้ หลักคำสอนในสังคาสสูตรชี้ให้เห็นว่า พระพุทธองค์ตรัสแสดงถึงลักษณะของมิตรแท้ หรือสัทมิตรไว้ว่า “คหบดี มิตร ๔ จำพวกเหล่านี้คือ มิตรมีอุปการะ มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มิตรแนะนำประโยชน์ มิตรมีความรักใคร่ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี”^{๑๙}

๑) มิตรมีอุปการะ แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

(๑) ป้องกันเพื่อนผู้ประมาท คือเมื่อมิตรมีอุปการะ เห็นเพื่อนตั้งอยู่ในความประมาท ก็ช่วยชี้แนะประโยชน์ และโทษของความประมาท ให้เพื่อนเกิดสมาธิ^{๒๐}

(๒) ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาท คือ มิตรแท้ย่อมป้องกันรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน มิตรประเภทนี้ ชื่อว่ารักษาศีล ๕ ข้อที่ ๒ ที่ว่า การไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ในขณะที่เดียวกันก็ชื่อว่า ได้ประพฤติดุริยธรรมข้อกุศลมูล คือความไม่คิดละโมภ ไม่คิดถือเอาของของคนอื่น เมื่อจิตประกอบด้วยคุณธรรมนี้ เมื่อเพื่อนฝากทรัพย์ไว้ หรือ เห็นทรัพย์ของเพื่อน ย่อมรักษาทรัพย์ไว้ให้เพื่อน^{๒๑}

(๓) เมื่อมีภัยเกิดขึ้นเป็นที่พึงได้ คือ กล่าวโดยทั่วไป ภัยที่เกิดขึ้นมี ๒ อย่าง คือ ภัยจากธรรมชาติ และ ภัยจากมนุษย์ ภัยธรรมชาติบางอย่าง มนุษย์ไม่สามารถจะป้องกันได้ เมื่อเกิดขึ้น ย่อมนำความสูญเสียมาสู่มนุษย์ ความเห็นใจย่อมเกิดขึ้นกับมิตร ผู้เห็นความวิบัติของเพื่อน ย่อมเป็นที่พึ่งพาอาศัยให้กับเพื่อนได้ และภัยอันเกิดจากมนุษย์ การทะเลาะกันอาจเกิดขึ้นได้กับมนุษย์ปุถุชน มิตรผู้มีอุปการะก็สามารถปกป้องให้เพื่อนได้ ดังปรากฏในอรรถกถาว่า “เพื่อบรรลู่ถึงความสุข บุคคลควรคบมิตรสหายผู้มีใจดี และบุคคลผู้เป็นเจ้านาย เราทั้งหลายเป็นผู้พร้อมเพรียงกับลูก ๆ บันเทิงใจอยู่ เหมือนคนสวมเกราะป้องกันลูกศร”^{๒๒} และ “เมื่อภัยอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น มิตรมีอุปการะกล่าวว่า อย่างแล้ว เมื่อสหายเช่นเรายังอยู่ ท่านจะกลัวอะไร แล้วจัดภัยนั้นออกไป เป็น (มิตร) ที่พึ่งอาศัยได้”^{๒๓}

(๔) เมื่อมีกิจที่ต้องทำเกิดขึ้น ก็ให้ความช่วยเหลือเต็มที่ หมายความว่า เมื่อกิจที่ควรทำเกิดขึ้น มิตรมีอุปการะเห็นสหายมาหา เพื่อขอความช่วยเหลือจากตน ก็แสดงความมีน้ำใจอย่างจริงใจ ที่จะช่วยเหลือเพื่อนด้วยความเต็มใจ อย่างเต็มที่ ทั้งด้านกำลังใจ และกำลังทรัพย์

๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ แบ่งเป็น ๔ ประเภท

(๑) บอกความลับแก่เพื่อน หมายถึง บอกเรื่องอันควรปกปิดของตนแก่เพื่อนได้ ซึ่งปกติแล้ว คนที่ไว้วางใจกันเท่านั้น จึงจะบอกความลับได้

^{๑๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๔/๒๑๑.

^{๒๐} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๑/๑๔๒.

^{๒๑} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๑/๑๔๒.

^{๒๒} ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๕๖/๔๓๑.

^{๒๓} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๑/๑๔๒.

(๒) ปิดความลับแก่เพื่อน หมายถึง มิตรมีอุปการะยอมรักษาความลับที่เพื่อนกล่าว โดยที่คนอื่นไม่ล่วงรู้ ความไว้วางใจกันทั้งสองฝ่าย แสดงถึงความจริงใจต่อกัน

(๓) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย หมายถึง เมื่อมีภัยเกิดขึ้นก็ไม่ทอดทิ้งเพื่อน

(๔) แม้ชีวิตก็สละเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนได้ หมายถึง มิตรผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์ จะไม่คำนึงถึงชีวิตของตน ยอมสละให้เพื่อนได้โดยมุ่งทำประโยชน์แก่เพื่อน

๓) มิตรแนะนำประโยชน์ แบ่งเป็น ๔ ประเภท

(๑) ห้ามจากความชั่ว หมายถึง มิตรผู้แนะนำประโยชน์ ย่อมห้ามเพื่อนมิให้ตกไปในทางชั่ว เช่น ห้ามเพื่อนไม่ให้ก่อเวร ๕ และอกุศลกรรมบถ ๑๐

(๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี หมายถึง มิตรแนะนำประโยชน์ ย่อมแนะนำเพื่อนในความดีอย่างนี้ว่า “ท่านจงเป็นไปในกรรมดี ในสภาวะ ๓ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระอรหันต์ ในศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ จงบำเพ็ญเพียรจงพึงธรรมเถิด”

(๓) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง หมายถึง มิตรแนะนำให้ฟังเรื่องที่ละเอียด ลึกซึ้ง ประกอบด้วยประโยชน์ และเป็นมงคลแก่ชีวิต

(๔) บอกทางสวรรค์ให้ หมายถึง มิตรยอมแนะนำว่า “ชนทั้งหลายกระทำความชั่ว ย่อมเกิดในสวรรค์” การกล่าวเช่นนี้ เป็นการบอกผลแห่งการประพฤติกรรมดี

๔) มิตรมีความรักใคร่ แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท^{๒๔}

(๑) ไม่ยินดีด้วยความเสื่อมของเพื่อน หมายความว่า เมื่อรู้ว่าเพื่อนสูญเสียคนที่เป็นที่รัก เช่น บุตร ภรรยา บริวาร ก็ไม่ยินดี ไม่ชอบใจ

(๒) ยินดีด้วยความเจริญของเพื่อน หมายถึง มิตรเห็น หรือได้ทราบว่าเป็นเพื่อนประสบความสำเร็จในชีวิต ก็มีมุทิตาจิต พลอยยินดีกับความสำเร็จของเพื่อน

(๓) ห้ามคนที่ติเตียนเพื่อน หมายความว่า เมื่อมีผู้มาพูดว่า “คนโน้นรูปชั่ว ไม่น่าเลื่อมใส มีชาติทรมาน หรือเป็นคนทุศีล” มิตรผู้มีความรักใคร่ ย่อมห้ามผู้ที่กล่าวติเตียนเพื่อนของตน

(๔) สรรเสริญคนที่สรรเสริญเพื่อน คือ เมื่อมีคนพูดว่า “คนชื่อนั้น มีรูปงาม น่าเลื่อมใส มีชาติดี ถึงพร้อมด้วยศีล” มิตรผู้มีความรักใคร่ยอมให้การสนับสนุน และชื่นชมผู้พูดนั้น

ข. อาการของมิตรแท้ ปรากฏด้วยอาการ ๑๖ คือ^{๒๕}

๑) เพื่อนจากไปก็คิดถึง

๒) เพื่อนกลับมาก็ยินดี

๓) หยอกล้อยิ้มเยาะต่อเพื่อน

^{๒๔} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๔/๑๔๓.

^{๒๕} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๒๘-๑๓๑/๓๔๔.

- ๔) ยินดีตอบสนองด้วยวาจาที่ไพเราะ
- ๕) คบเพื่อนของเพื่อน
- ๖) ไม่คบศัตรูของเพื่อน
- ๗) ห้ามปรามคนที่ด่าเพื่อน
- ๘) สรรเสริญคนที่ยกย่องเพื่อน
- ๙) บอกความลับแก่เพื่อน
- ๑๐) ช่วยปกปิดความลับของเพื่อน
- ๑๑) ยกย่องการกระทำของเพื่อน
- ๑๒) สรรเสริญปัญญาของเพื่อน
- ๑๓) เมื่อเพื่อนเจริญก็ยินดี
- ๑๔) เมื่อเพื่อนฉิบหายก็ไม่ยินดี
- ๑๕) ได้อาหารแปลก(รสอร่อย)มากก็นึกถึงเพื่อน
- ๑๖) อนุเคราะห์เพื่อนว่า อย่างไรหนอเพื่อนจะได้ลาภจากที่นี้บ้าง

ค. ประโยชน์ของการคบมิตรแท้

- ๑) เมื่อเราประมาท ได้รับการรักษาป้องกันจากเพื่อน
- ๒) เมื่อเราประมาท ได้รับการรักษาทรัพย์สมบัติจากเพื่อน
- ๓) ในคราวมีภัย มิตรที่ดีเป็นที่พึ่งพำนักได้
- ๔) เมื่อคราวมีทุกข์ เพื่อนที่ดีไม่ละทิ้ง
- ๕) วงศ์ญาติมิตร ย่อมได้รับการนับถือจากเพื่อน

๒.๒ แนวคิดเรื่องกัลยาณมิตร

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสำคัญของมิตร โดยเฉพาะส่วนที่เป็นของกัลยาณมิตรคือ มิตรที่ดี หมายถึง บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอนแนะนำ ชี้แจง ชักจูงช่วยบอกทาง หรือเป็นตัวอยางให้ผู้อื่นได้ปฏิบัติตาม พร้อมทั้งดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง^{๒๖} เพราะคุณค่าแห่งความมีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนที่ดีนั้น เป็นสิ่งที่ประเสริฐสูงสุด ในการประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ดังพุทธพจน์ว่า "ความมีมิตรดี"^{๒๗} มีสหายดี^{๒๘} มีเพื่อนดี^{๒๙} ถือได้ว่า เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์^{๓๐}

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๖๒ – ๖๖๓,

^{๒๗} มิตรดี หมายถึง มิตรที่มีคุณธรรม คือ ศีล เป็นต้น ดู อด.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๓๐๐.

^{๒๘} สหายดี หมายถึง เพื่อนร่วมงานที่ดี ดู อด.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๗/๓๒๒.

^{๒๙} เพื่อนดี หมายถึง เพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมคุ้นเคยกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน ดู อด.อ.(บาลี) ๓/๑๗/๓๒๒.

เพราะอาศัยเราผู้เป็นมิตรดี เหล่าสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าโศก เป็นต้นเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความเกิด ความแก่ เป็นต้น เพราะอาศัยความมีกัลยาณมิตรที่ดี^{๓๑} ...ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่น แม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ถึงความเสื่อมไปเหมือนความมีกัลยาณมิตรนี้ เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป^{๓๒}... มหาบพิตร พระองค์พึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พระองค์ผู้ที่มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงอาศัยธรรมอย่างนี้^{๓๓}

ความเป็นกัลยาณมิตรนั้น พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความมีเมตตากรุณาต่อกัน พึงพาอาศัยกันและกัน เป็นการอยู่ในเชิงสังคมที่มีความสร้างสรรค์ฐานะของกัลยาณมิตร เป็นทั้งฝ่ายรับและฝ่ายให้ ซึ่งเป็นธรรมชาติและเป็นธรรมชาติ ที่ถูกต้องของมนุษย์ ที่มีฐานะเป็นผู้รับและผู้ให้ เพราะโดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์มีความแตกต่างกันตามเหตุตามปัจจัย ในด้านความสามารถก็มีความแตกต่างกัน การเป็นอยู่ให้มีความสุข หรือการทำอะไรต่าง ๆ ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์นั้น บางคนสามารถจะทำให้สำเร็จได้ ด้วยความสามารถที่จะทำเองได้ บางคนที่มีความสามารถน้อยลงมา อาจจะต้องอาศัยเพื่อน หรือรับการช่วยเหลือจากบุคคลรอบข้าง อันเป็นขั้นตอนของการฝึกฝน ความสามารถของตนเองให้สามารถทำได้ ในภายหลัง ผู้นั้นต้องเป็นผู้ผ่านการอบรม หรือแนะนำจากบุคคลอื่นก่อน คือต้องอาศัยมิตรเป็นเบื้องต้นก่อน จึงสำคัญว่ามนุษย์นั้นต้องมีเพื่อนเป็น กัลยาณมิตร มีการช่วยเหลือกันและกัน ความเป็นกัลยาณมิตรจึงมีความสำคัญ ต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์^{๓๔}

คำว่า “กัลยาณมิตร” หมายถึง เพื่อนที่ดี ถ้าเราพิจารณาจากรูปศัพท์ สามารถแยกได้ว่า “กัลยาณะ” หมายถึง ดี งาม และคำว่า “มิตร” หมายถึง ผู้มีความรัก มีความสัมพันธ์ เมื่อรวมกันจึงมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า ผู้มีความรัก ความสัมพันธ์อันดีงาม หรือ มิตรที่ดีงาม ทำความเจริญให้แก่บุคคลผู้คบหา ได้แก่ ผู้สมบูรณ์ด้วยความมีศีล กำจัดทุกข์ นำประโยชน์เกื้อกูลมาให้กับเพื่อนและคนอื่น เป็นผู้กำจัดความชั่วร้าย ผู้ส่งเสริมประโยชน์ความดีหรือคุณธรรมต่าง ๆ ที่บุคคลมี และแสดงออก

^{๓๑} พรหมจรรย์ ในที่นี้หมายถึงมรรค ๔ ได้แก่ โสตาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตตมรรค ผล ๔ ได้แก่ โสตาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล) ตูรายละเอียดใน ส.ม. (บาลี) ๑๙/๒-๓/๒-๓, (ไทย) ๑๙/๒-๓/๔-๖, และ ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๒๙/๑๔๔.

^{๓๑} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๒/๒, (ไทย) ๑๙/๒/๓.

^{๓๒} อ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๗๑/๑๒, (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

^{๓๓} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๒๙/๑๐๔-๑๐๖, (ไทย) ๑๕/๑๒๙/๑๕๔.

^{๓๔} พระมหานรินทร สุธรรม, “สมณเพศกับเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๗๒.

ต่อผู้อื่น เป็นผู้มีปัญหา มีความสามารถ มีความเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือทำให้เกิดความดี ความรู้ ความเจริญ ความสุขแก่ผู้อื่น ดังที่พระธรรมปิฎก กล่าวไว้ว่า "กัลยาณมิตร เป็นโณ คือ กุลบุตรเข้าอยู่อาศัยในคาม (บ้าน) หรือนิคม (ตำบล) ไต่ก็ตาม เธอเข้าสนิทสนม สนทนาปราศรัย ปรึกษากับท่านที่เป็นคหบดีบ้าง บุตรของคหบดีบ้าง พวกคนหนุ่มที่มีความประพฤติเป็นผู้ใหญ่ คนสูงอายุที่มีความประพฤติดีเป็นผู้ใหญ่ ผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา เธอศึกษา เยี่ยงอย่างความเพียบพร้อมด้วยศรัทธาของท่าน ผู้เพียบพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา นี้เรียกว่า กัลยาณมิตร"^{๓๕}

ยังมีคำอุปมาเปรียบเทียบที่แสดงว่า พระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตรที่ดีเยี่ยมว่า พระองค์เปรียบเสมือนไก่ตัวแรกที่กะเทาะเปลือกไขคืออวิชชา^{๓๖} หลุดพ้นจากกรงของอวิชชา ตรัสรู้เห็นตามความจริงของชีวิต ด้วยพระองค์เอง จากนั้นพระองค์ก็ทรงทำหน้าที่ของกัลยาณมิตรที่ดี หรือกล่าวสรรเสริญคุณของพระองค์เป็นบาลีว่า “สตาเถวมนุสสาโน” เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นครูของครู เป็นครูผู้ยิ่งใหญ่ของบรมครู แสดงธรรม สอนธรรมแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ผู้วนเวียนอยู่ในวัฏฏะสงสาร เพราะอาศัยพระองค์ หมู่สัตว์ทั้งหลายจึงพ้นจากวัฏฏะ ถึงบรมสุขคือพระนิพพาน พระพุทธเจ้าก็ดี พระสงฆ์ก็ดี ทำหน้าที่เป็นผู้ให้ธรรมทานบอกกล่าวธรรม^{๓๗} นำคนเข้าสู่ธรรม นำคนเข้าสู่ความหลุดพ้นดังกล่าว จึงถือได้ว่าเป็นผู้ให้อาหารใจ เป็นผู้ยกจิตใจของบุคคลให้สูงกว่าสภาวะเดิม เป็นผู้ชำระจิตวิญญาณให้บริสุทธิ์ เป็นที่พึ่งทางจิตใจ เป็นผู้ให้กำเนิดทางจิตวิญญาณ ดังนั้นความเป็นกัลยาณมิตรของพระองค์ จึงถือว่าเป็นกัลยาณมิตรที่ดีเยี่ยมและประเสริฐที่สุด เพราะพระองค์ชื่อว่ามีคุณครบทั้ง ๓ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และ พระมหากรุณาคุณ เพราะฉะนั้น คุณสมบัติของกัลยาณมิตร อาจจะสรุปด้วยคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าผู้เป็นกัลยาณมิตรสูงสุด ซึ่งทรงประกอบด้วยคุณสมบัติของกัลยาณมิตรอย่างเลิศ ครบทั้งสองข้อ คือทรงทำได้จริง บรรลุผลสำเร็จในสิ่งที่นำมาสอนแล้วด้วย และทรงมีความอิสระ หลุดพ้น จากระบบของสังคมที่แวดล้อมอยู่ และทั้งจากกิเลสที่ผูกมัดตรึงอยู่ในจิตใจ นอกจากนี้การเสวนา กับสัตบุรุษ หรือความมีกัลยาณมิตร ก็ยังนำไปสู่การได้สัจธรรม คือคำสอนคำแนะนำชี้แจงต่าง ๆ โดยตรง หรือโดยอ้อม เมื่อธรรมคือหลักความจริง หรือหลักแห่งความดีงามที่แสดงนั้น เป็นจริง ดีงามจริง หรือแสดงเหตุผล ผู้รับฟังก็เกิดศรัทธา อาจจะเขียนให้เข้าใจได้ดังนี้ “เสวนากับสัตบุรุษ (มีกัลยาณมิตร) สดับธรรม ศรัทธา โยนิโสมนสิการ”^{๓๘} การคบหาหรือการเสวนากับสัตบุรุษนั้น เป็นปัจจัยแห่งศรัทธาบุคคล แม้ว่าบุคคลนั้นจะมีปัญหา แต่เมื่อยัง

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๘๕.

^{๓๖} วิ.อ.(ไทย) ๑๘/๑๘๔.

^{๓๗} พระมหาทองพูน สติสมปนโน (เสือเหลือง), “ศึกษาการคบมิตรในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๒.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๔๕ ,

ไม่สามารถสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นกับเขาได้ บุคคลนั้นก็ไม่เชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตร และการคบหาที่ยังไม่เกิด เมื่อเกิดศรัทธาแล้ว ใจรับ ก็นำความคิดได้ อาจทำให้เกิดการเรียนรู้แบบ หรือชักนำไปในทางที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นอีกขั้นตอนหนึ่ง ฉะนั้น การที่จะเชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตรได้นั้น ต้องทำหน้าที่ของกัลยาณมิตรให้สำเร็จ คือทำให้เสวนาจนเกิดสัมมาทิฐิ กัลยาณมิตรมีส่วนสำคัญในการเป็นผู้กระตุ้นเตือนให้เกิด โปรโตโฆสะ คือเสียงธรรมจากภายนอก ที่เป็นองค์ประกอบแรกของสัมมาทิฐิ และเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดโยนิโสมนสิการ คือความคิดภายในบุคคล หรือการกระทำในใจโดยแยบคาย ทำให้บุคคลนั้นเห็นแจ้งแห่งทุกข์ และทางแห่งการดับทุกข์ เมื่อไม่มีกัลยาณมิตร ก็จะมองไม่เห็นทาง ไม่รู้วาทังอยู่ไหน จึงเป็นสาเหตุให้ดำเนินชีวิตผิดพลาด เหมือนกับคนที่หลงเวียนอยู่ในป่า บางคนนั้นตลอดชีวิต ก็ไม่สามารถที่จะมองหาหนทางที่ถูกต้องได้ แม้จะรู้ว่าทางนี้เป็นทางที่ถูกต้องแล้ว แต่ถ้าไม่รู้วิธี หรือไม่มีบุคคลมาแนะนำ ก็ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายของการดับทุกข์ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบแก่ภูมิชะลิกขุ ด้วยการ เปรียบเทียบว่า “คนที่ต้องการไฟ แต่เอาไม้สดที่มียางมาสีกัน ก็จะได้ไฟตามที่หวัง หรือไม่มีหวงอีกเหมือนกัน”^{๓๙} บุคคลที่คบหากัลยาณมิตรที่ควรคบหาสมาคมดังกล่าว ทำให้ธรรมะของบุคคลที่คบสูงขึ้นเป็นลำดับ ตั้งแต่ระยะแรก คือเป็นผู้มีธรรมะ ทำให้เกิดความเป็นที่รักสูงขึ้น โดยปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจึงเป็นที่เคารพ ต่อเนื่องเป็นลำดับ จนถึงระยะที่เป็นผู้กล่าวถ้อยคำอันลึกซึ้ง คือเป็นผู้ให้การช่วยเหลือชี้แนะแนวทาง ให้มิตรดำเนินการไปสู่การดับทุกข์ โดยอาศัยฉันทวิปัสสนา มรรคและนิพพาน และมีธรรมะขั้นสูง คือไม่แนะนำในสิ่งที่ไม่ควรแนะนำ บุคคลผู้ต้องการคบมิตร ควรคบแต่โดยการสูญเสียบางสิ่งบางอย่าง เช่น เวลา ทรัพย์ หรือเกียรติ เพื่อแลกกับการคบหามิตรที่ดีดังกล่าว^{๔๐}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การที่คนเรามีมิตรที่ดี หรือกัลยาณมิตร เฉพาะในส่วนของมิตรทางโลก มีส่วนสำคัญมากในการสร้างฐานะทางสังคมเพื่อความเจริญก้าวหน้า เป็นเพื่อนช่วยคิดช่วยการทำงาน ในคราวเมื่อเจอปัญหา หรือมรสุมเข้ามาในชีวิต เพื่อนก็สามารถที่จะช่วยแก้ไข หรือแบ่งเบาภาระได้ เพราะการที่มีเพื่อนดีนั้น ถือว่าเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เราประสบความสำเร็จได้อีกทางหนึ่ง ส่วนมิตรที่ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวที่สำคัญคือกัลยาณมิตร เพราะกัลยาณมิตรนอกจากจะแนะนำเพื่อให้ประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตทางโลกียวิสัย คือความเจริญในการทำงานนอกจากนั้นแล้ว กัลยาณมิตรยังได้แนะนำประโยชน์เพื่อการบรรลุโลกุตระธรรมอีกด้วย ถ้าได้กัลยาณมิตรที่บรรลุโลกุตระธรรม ก็จะสามารถแนะนำสั่งสอนให้เรามีโอกาสได้บรรลุธรรมตามด้วย ซึ่งเป็นการได้ทั้งประโยชน์ในโลกนี้ และประโยชน์ในโลกหน้า คือมรรคผลนิพพาน

^{๓๙} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๙๒/๔๐๐.

^{๔๐} มั่นเกียรติ โกศลนิตติวงศ์, พุทธธรรม : ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๘.

๒.๒.๑ กัลยาณมิตรในคัมภีร์พระไตรปิฎก

กัลยาณมิตรนั้น ถือว่ามีความสำคัญ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จัดว่าเป็นองค์เบื้องต้นแห่งการบรรลุอริยมรรค เช่นที่ตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่ยืนก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อน คือแสงเงินแสงทอง ความบังเกิดแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ของภิกษุ ก็ฉนั้นเหมือนกัน สิ่งที่เป็นเบื้องต้นเป็นนิมิตมาก่อน คือความมีกัลยาณมิตร ภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้มีมิตรดีพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘"^๑ บางครั้งก็มีการตรัสถึงความสำคัญของกัลยาณมิตรว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า "อานนท์ เธออย่ากล่าวอย่างนั้นเลย ก็ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี่เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียว อานนท์ อันภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี่เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียว อานนท์ อันภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญ จักกระทำซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘"^๒ กัลยาณมิตรนั้นเป็นปัจจัยภายนอก แห่งกระบวนการสร้างสัมมาทิฐิ หมายถึง ทุกสิ่งอย่างไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถานที่ วัตถุ สิ่งแวดล้อม ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ การอบรมสั่งสอน เป็นปัจจัยภายนอกทั้งหมด ที่สร้างให้เกิดการเรียนรู้ การฝึกฝน อบรม ความเจริญก้าวหน้าในธรรม กัลยาณมิตรในส่วนที่เป็นตัวบุคคลนั้น คัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านยกตัวอย่างได้แก่พระพุทธเจ้า พระอรหันต์สาวก ครู อาจารย์ และท่านที่เป็นพหูสูตทางปัญญา สามารถสั่งสอนแนะนำเป็นที่ปรึกษาแม้ว่าจะอ่อนวัยกว่า"^๓ และในบรรดากัลยาณมิตรทั้งหลาย พระพุทธเจ้าเป็นผู้ยอดเยี่ยมเป็นผู้ประเสริฐสุด พระองค์ตรัสถึงความเป็นกัลยาณมิตรของพระองค์ไว้ว่า "ด้วยว่าเหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากมรณะ ผู้มีโสกะ ปริเทวะทุกข์ โทมนัสและอุปายาสเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส เพราะอาศัยเราเป็นกัลยาณมิตร"^๔ จากการศึกษาและสืบค้นความหมายของคำว่ากัลยาณมิตรในคัมภีร์พระไตรปิฎก สามารถรวบรวมและสังเคราะห์จัดหมวดหมู่ความหมายได้ ดังนี้

^๑ ส.ม.(ไทย)๑๙/๔๙/๔๓.

^๒ ส.ม.(ไทย) ๑๙/๒/๓.

^๓ สภาการศึกษามหาภุมมกุฎราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปลภาค ๑ ตอน ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มหาภุมมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๔ - ๔๐.

^๔ ส.ม.(ไทย) ๑๙/๒/๔.

ความหมายที่ ๑

กัลยาณมิตร หมายถึง ผู้เป็นมิตรดี สหายดี เพื่อนดี เพราะประกอบด้วยคุณ มีศีล เป็นต้น ข้อความที่ว่า “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ที่มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ก็เป็นนาถกรรมธรรม (ธรรมเครื่องกระทำที่พึง)”^{๔๕} ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ผู้เป็นเถระก็ดี ผู้เป็นภิกษุก็ดี ผู้เป็นนวกะก็ดี ย่อม(ให้)ความสำคัญแก่ภิกษุ ผู้ที่มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีว่า เป็นผู้ควรว่ากล่าวสั่งสอนได้ และภิกษุเหล่านั้น ผู้อันภิกษุผู้เป็นเถระ ภิกษุ นวกะ อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างดีในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่มีความเสื่อมเลย”^{๔๖}

ความหมายที่ ๒

กัลยาณมิตร หมายถึง บุคคลผู้เสมอตนนในด้านศีล สมาธิ ปัญญา ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้ เสมอตนนในด้านศีล สมาธิ ปัญญา ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้ เพราะการสนทนาเกี่ยวกับศีล สมาธิ ปัญญาจักมีแก่เราทั้งหลาย จักดำเนินไปได้ จักเป็นความสำราญ”^{๔๗}

ความหมายที่ ๓

กัลยาณมิตร หมายถึง บุคคลผู้มีศีล มีธรรมงาม ที่พุทธบริษัท ๔ ควรเข้าไปคบหา เข้าไปนั่งใกล้ ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้ มีศีล มีธรรมงาม บุคคลเช่นนี้ ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้ ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร เพราะว่าคนทั่วไป แม้จะไม่ได้ตามอย่างบุคคลเช่นนี้ แต่กิตติศัพท์อันงามของเขาก็จรไปว่า เป็นคนคบมิตรดี คบสหายดี คบเพื่อนดี”^{๔๘}

ความหมายที่ ๔

กัลยาณมิตร หมายถึง บุคคลผู้มีความดีทั้งหลาย มีศรัทธาเป็นต้น ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ศรัทธาเป็นเพื่อนของบุรุษ”^{๔๙} และ “บุคคลผู้มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต มีจาคะ มีปัญญา การเสพการสัจจะด้วยดี การคบ การคบหา ความรักดี ความจงรักภักดีต่อบุคคลเหล่านั้น ความเป็นผู้มีกายโนมน้าวไปตามบุคคลเหล่านั้น นี้เรียกว่าความเป็นผู้มีมิตรดี”^{๕๐}

^{๔๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๙, อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๓๒.

^{๔๖} อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๘/๓๕.

^{๔๗} อภ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๖/๑๗๕, อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๒๒/๑๗๙.

^{๔๘} อภ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๗/๑๗๗.

^{๔๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๙/๗๑.

^{๕๐} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๓๓๕/๓๓๓, อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๗๖/๑๖๔.

ความหมายที่ ๕

กัลยาณมิตร หมายถึง บุคคลผู้เหนือกว่าตนในด้านศีล สมาธิ ปัญญา ที่บุคคลควรสักการะ เคารพ แล้วจึงคบหา เข้าไปนั่งใกล้ ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลผู้เหนือกว่าตน ในด้านศีล สมาธิ ปัญญา...บุคคลเช่นนี้ ควรสักการะ เคารพแล้วจึงเสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้...เพราะบุคคลเช่นนี้...จักบำเพ็ญศีลชั้น (กองศีล) สมาธิชั้น (กองสมาธิ) ปัญญาชั้น (กองปัญญา) ที่ยังไม่บริบูรณ์ ให้บริบูรณ์ หรือ จักอนุเคราะห์ ศีลชั้น สมาธิชั้น ปัญญาชั้น ที่บริบูรณ์แล้ว ให้บริบูรณ์ด้วยปัญญาในที่นั้น ๆ”^{๕๑}

๒.๒.๒ กัลยาณมิตรในคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง

หลักฐานในคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา ได้กล่าวถึงความหมายของ “กัลยาณมิตร” ไว้สรุปได้ดังนี้

๑) “เมตตายนตฺติ มิตฺตา, มินฺนติ วา สพฺพคุเณหสุ อนฺโต ปกฺขิปนตฺติ มิตฺตา แปลว่า ที่ชื่อว่ามิตร เพราะอรรถว่า เป็นที่รัก อย่างหนึ่ง และเพราะอรรถว่า นับไว้ คือวางใจได้ในความลับทั้งปวงอีกอย่างหนึ่ง”^{๕๒} คำว่า “เป็นที่รัก” ในที่นี้ หมายถึงความรักแบบจริงใจ ไม่ใช่ความรักทางเพศ หรือความรักแบบหนุ่มสาวรักกัน ที่มุ่งความชื่นชม หรือต้องการใน รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสกาย หรือรักคนอื่นเพื่อบำเรอความสุขของตน คำว่า “ความวางใจในความลับทั้งปวง” หมายความว่า โดยทั่วไปคนสนิทสนมกันมานาน จึงยอมเปิดเผยความลับแก่กันและกันได้ เรื่องบางอย่างไม่อาจเปิดเผยแก่ใครได้ถือเป็นความลับสุดยอด แต่สำหรับมิตรที่ตนรักและไว้วางใจได้เท่านั้น จึงยอมเปิดเผยความลับนั้น

๒) “เมตตายนตฺติ มิตฺโต, เมตฺตํ ปจฺจุปฺภุสฺสเปติ สินฺหา กโรตฺติ อตฺโถ แปลว่า บุคคลใด ย่อมรักใคร่(ต่อมิตร) บุคคลนั้นชื่อว่า มิตร อธิบายว่า ย่อมต้อนรับเฉพาะซึ่งมิตร คือย่อมกระทำความสิเนหา”^{๕๓} “ความรักใคร่และความสิเนหา” มีขึ้นได้กับมิตร ซึ่งแสดงออกในทางความห่วงอาทร ความผูกพัน มักแสดงถึงความรักใคร่ ห่วงใยต่อกัน ในลักษณะต่างวัย เช่น ผู้ใหญ่แสดงความรักใคร่ ความเอ็นดูต่อผู้น้อย หรือความผูกพันทางสายโลหิตระหว่างบิดามารดากับบุตร

^{๕๑} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๖/๑๗๕, อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๒๓/๑๗๕.

^{๕๒} สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๕/๔.

^{๕๓} ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๒/๘๓/๑๖๕.

๓) “เมตตายนวเสน มิตตา ที่ชื่อว่า มิตร ด้วยอำนาจแห่งการนำมาซึ่งความรัก สุกตยาเวน สุขชา ที่ชื่อว่า มิตร ผู้มีใจดี เพราะความเป็นผู้มีหทัยอ่อนโยน”^{๕๔}

๔) “สนธิยเรติ ปุน มิตตภาเวน สนธิยนติ ฆฎิยนติ แปลเป็นใจความว่า คนที่ชื่อว่า มิตร เพราะมีการติดต่อเกี่ยวเนื่องกัน คบหากันบ่อย ๆ โดยความเป็นมิตร”^{๕๕} การอยู่ร่วมกัน การคบ กันบ่อย ๆ เป็นเหตุให้เกิดความเป็นมิตรกันได้ เด็กเล็กหรือวัยรุ่น อยู่บ้านใกล้เคียงกัน อยู่โรงเรียน เดียวกัน ความใกล้ชิดกัน หรือเพื่อนร่วมงานเดียวกัน มิตรประเภทนี้เกิดขึ้นได้ เพราะการใกล้ชิดกัน แต่ยังไม่ได้แยกว่าเป็นมิตรดีหรือมิตรเลว

๕) “มิชชติ ตายติ จาติ มิตตา, หิตขมาสยตาย สนิยหติ อหิตาคมนโต รกขติ จาติ อตโถ บุคคลใดย่อมรักษา ย่อมต้านทาน และย่อมสืบทอด บุคคลนั้นชื่อว่า มิตร เพราะความที่ตน เป็นผู้มีอัธยาศัยอันประกอบด้วยประโยชน์เกื้อกูล มิตตสส ภาโว เมตตํ ความมีอยู่แห่งมิตร ชื่อว่า เมตตา”^{๕๖} “มิตรย่อมรักษา” หมายความว่า มิตรย่อมรักษา ๒ ส่วน คือ (๑) รักษาส่วนภายใน ได้แก่ รักษาหัวใจของเพื่อน ไม่แสดงออกในทางที่จะก่อให้เกิดความทะเลาะวิวาท ความบาดหมางน้ำใจกัน (๒) รักษาส่วนภายนอก คือ รักษาวัตถุสิ่งของ ทรัพย์สินสมบัติของเพื่อนจากอันตรายทั้งหลาย มีโจรภัย เป็นต้น ส่วนคำว่า “มิตรย่อมต้านทาน” หมายความว่า มิตรสามารถปกป้อง คุ้มครองภัยอันตรายให้กับ มิตรได้ เช่น เมื่อเพื่อนถูกทำร้ายโดยไม่เป็นธรรม ย่อมช่วยคุ้มครองเพื่อนได้ และ “มิตรผู้มีอัธยาศัย ประกอบด้วยประโยชน์เกื้อกูล” นับว่าเป็นมิตรประเภทสูงสุดในบรรดามิตรทั้งหมด เพราะหมายเอา มิตรผู้สามารถนำเข้าสู่อริยมรรคมีองค์ ๘ “ความมีอยู่แห่งมิตรชื่อว่าเมตตา” คำว่า เมตตาหรือไมตรี เป็นความหมายของคำว่า มิตร หมายถึง ความผูกมิตร คนผู้รักใคร่สนิทกัน คนผู้มีเมตตาต่อกัน และ สหายผู้สนิทกัน

นอกจากนี้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านยังได้อธิบายลักษณะของผู้เป็นกัลยาณมิตรไว้ว่า... ท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรนั้น จะต้องเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ด้วยศรัทธา ด้วยศีล ด้วยสุตะ ด้วยจาคะ ด้วย วิริยะ ด้วยสติ และสมบูรณ์ด้วยปัญญา คือ ย่อมเชื่อมั่นต่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อมั่นต่อกรรม และผลแห่งกรรมด้วยศรัทธาสมบัตินั้น ย่อมเป็นที่ยรัก เป็นที่เคารพ เป็นที่น่าสรรเสริญ เป็นผู้ทักท้วงตำหนิโทษว่ากล่าว เป็นผู้อดกลั้นต่อถ้อยคำของสัตว์ทั้งหลายได้ ด้วยศีลสมบัตินั้น เป็นผู้ สามารถชี้แจงถ้อยคำอันลุ่มลึก ซึ่งประกอบด้วยสัจธรรม และปฏิเสธสมุปาทธรรมเป็นต้นด้วยสุต สมบัตินั้น เป็นผู้มักน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่คลุกคลีกับหมู่คณะด้วยจาคสมบัตินั้น เป็นผู้เพียรพยายามใน

^{๕๔} พ.ศ.อ. (บาลี) ๑/๓๗/๖๘.

^{๕๕} พ.ศ.อ. (บาลี) ๔/๔๘/๒๓๙.

^{๕๖} พ.ศ.อ. (บาลี) ๑/๑๕๐/๒๑๘.

การปฏิบัติทั้งที่เป็นประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่นด้วยวิริยสมบัติ เป็นผู้มั่งคั่งตั้งมั่นในทางดีด้วยสติ สมบัติ เป็นผู้มั่งคั่งไม่คิดฟุ้งซ่านมีจิตมั่นคงแข็งแรงด้วยสมาธิสมบัติ และรู้แจ้งชัดไม่วิปริตผิดเพี้ยนด้วย ปัญญาสมบัติ ท่านผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติเห็นปานนี้นั้น ย่อมสอดส่องมองเห็นคติแห่งกุศลธรรม และอกุศลธรรมด้วยสติ รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นโทษของสัตว์ทั้งหลายตามความเป็นจริงด้วย ปัญญา มีจิตตั้งมั่นอยู่ในสิ่งที่เป็ประโยชน์และเป็นโทษนั้นด้วยสมาธิ ช่วยกำจัดสิ่งที่เป็โทษพยายาม ชักจูงแนะนำสัตว์ทั้งหลายในสิ่งที่เป็ประโยชน์ด้วยวิริยะ^{๕๗}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า กัลยาณมิตรหมายถึงมิตรทั้งหลาย ผู้มีคุณงามความดี เพียบพร้อมไปด้วยคุณความดีทั้งหลาย มีศีล เป็นต้น^{๕๘} กัลยาณมิตรสูงสุด หมายถึง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย หรือมิตรผู้มีคุณธรรมความดี เช่น พระอริยบุคคลทั้งหลาย หรือแม้กระทั่งมนุษย์ทั้งหลาย ผู้มีความเป็นมิตรที่ดีของพระอริยบุคคลทั้งหลายเหล่านั้น ก็ได้ชื่อว่ากัลยาณมิตร^{๕๙} และยังหมายถึง คนที่ได้ชื่อว่ามีมิตรดี หรือมีกัลยาณมิตร เพราะมีมิตรที่ดี คือเพียบพร้อมด้วยคุณมีศีลเป็นต้น อนึ่ง มิตรของบุคคลนั้น ชื่อว่า สหายหรือกัลยาณสหาย เพราะไปร่วมกันในอิริยาบถทั้งหลาย มีการยืนและการนั่งเป็นต้น การเข้าไป เป็นพวกในกัลยาณมิตร คือน้อมกายและจิตไปก็ชื่อว่า ผู้มีกัลยาณสัมปวังกะ คือผู้มีพวกดี^{๖๐}

นอกจากนี้แล้ว กัลยาณมิตรยังหมายถึง “บุคคลผู้มีคุณธรรมความดีทั้งหลายมีศรัทธา เป็นต้น ชื่อว่ากัลยาณมิตร”^{๖๑} เพราะกัลยาณมิตรเป็นมิตรผู้มีใจบริสุทธิ์ เป็นผู้บริสุทธิ์สะอาด^{๖๒} คือมี ใจบริสุทธิ์จากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นผู้บริสุทธิ์สะอาดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย มีกาย สุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ไม่มีมายา สาถะยะ ซึ่งจะเป็นเหตุให้มีการหลอกลวงมิตร หรือ ผู้อื่นผู้ซึ่ง ไม่ใช่มิตร ดังที่พระภิกษุจารย์อธิบายไว้ว่า “มิตรผู้มีใจบริสุทธิ์ ความที่มิตรเป็นผู้บริสุทธิ์สะอาด เพราะ บริสุทธิ์สะอาดด้วยศีลและอาจารย์(สีกาจารย์)”^{๖๓}

หลักฐานบางแห่ง ยังได้แสดงถึงคุณลักษณะสำคัญของกัลยาณมิตร สรุปใจความว่า กัลยาณมิตร หมายถึง มิตรผู้มีใจงาม มีความเจริญในธรรม เป็นคนดี ด้วยคุณสมบัติอย่างนี้ จึงได้ชื่อว่า เป็นกัลยาณมิตร กัลยาณมิตรเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณมีศีลเป็นต้น เป็นผู้ไม่เบียดเบียนแก่ผู้ที่เบียดเบียน เป็นผู้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และแม้แก่ผู้ที่ไม่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นมิตรผู้มีอุปการคุณโดย

^{๕๗} สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), แปลและเรียบเรียง, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรพงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๑.

^{๕๘} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๔๕/๒๔๖.

^{๕๙} ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๘๓/๒๐๒.

^{๖๐} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๔๕/๒๔๖.

^{๖๑} ที.ปา.ฎีกา. (บาลี) ๓/๓๐๔/๒๑๗.

^{๖๒} อง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๒๗/๑๐๖.

^{๖๓} อง.ทุก.ฎีกา. (บาลี) ๒/๘๗/๑๑๙.

ประการทั้งปวง จึงได้ชื่อว่ากัลยาณมิตร^{๖๔} จึงพอสรุปได้ว่า กัลยาณมิตร มีความหมายลึกซึ้งกว้างขวาง และเป็นปัจจัยสำคัญ เป็นผู้นำ หรือเป็นบุญนิมิตให้เกิดความสำเร็จในทุกกิจกรรมของชีวิต ผู้เป็นกัลยาณมิตรจะคอยช่วยเหลือสังคม และประพฤติปฏิบัติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม ชักจูงเข้าหาสิ่งที่ดีงาม เช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก บิฑามารดา ครูอาจารย์ เป็นต้น เป็นกัลยาณมิตรผู้คอยชี้แนะแนวทางให้มีปัญญา สามารถพึ่งพาตนเองได้ ไม่ให้ตกไปในทางที่ชั่ว ให้สามารถแก้ไข ปัญหาชีวิต พัฒนาตน พัฒนาสังคม และประเทศชาติได้ ทั้งหมดล้วนเกิดการได้มิตรดี หรือได้กัลยาณมิตรเป็นผู้คอยช่วยเหลือนั่นเอง

กัลยาณมิตร เป็นผู้หวังแต่เพียงประโยชน์เกื้อกูลแก่มิตรนี้เอง เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญแก่ความมีกัลยาณมิตรอย่างมาก ดังที่ทรงตรัสแก่พระอานนทว่า “อานนท...ที่จริงความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์”^{๖๕} ทั้งหมดทีเดียว...ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก”^{๖๖} จึงเป็นที่ชัดเจนว่ากัลยาณมิตร มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ เจริญทั้งในโลกนี้ และโลกหน้าตามที่ได้ชี้แจงมา

๒.๒.๓ กัลยาณมิตรในทัศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา

นอกจากความหมายของกัลยาณมิตรที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เป็นต้น ตามนัยที่ได้กล่าวมาแล้ว นักปราชญ์และผู้รู้ทางพระพุทธศาสนายังได้อธิบายขยายความเรื่องนี้หลากหลายนัย อาทิ พุทธทาสภิกขุ ได้จัดแบ่งมิตรหรือกัลยาณมิตรไว้หลากหลายนัย เช่น ได้แบ่งมิตรเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑) มิตรในเรือน หมายถึง บุตร ภรรยา สามี ซึ่งเป็นมิตรที่อยู่เรือน ร่วมเรือนใกล้ชิด เป็นสุหสา สุหยา แปลว่าสนิทใจใกล้ชิด มิตรในเรือนมีคำกล่าวว่า มารดา เป็นมิตรในเรือน มารดาเป็นเพื่อน มารดาเป็นเพื่อนชิดในเรือน ภริยา ปรมา สขา ภรรยาเป็นมิตรอย่างยิ่ง

๒) มิตรนอกเรือน หมายถึง เพื่อนฝูงทั้งหลาย ที่อยู่กันคนละบ้าน และยังมีเพื่อนที่ดีอย่างยิ่ง ยิ่งกว่าเพื่อนธรรมดาเรียกว่า เพื่อนยาก เพื่อนคู่ใจ เพื่อนสุข เพื่อนทุกข์ เมื่อมีความต้องการ

^{๖๔} พุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๑/๒๓๕, พุ.เถร.อ. (บาลี) ๒๑๓/๒๒๕, อง.ติก.ฎีกา. (บาลี) ๓/๓/๓๒.

^{๖๕} **พรหมจรรย์** หมายถึง ความประพฤติประเสริฐ มีนัย ๑๐ ประการคือ ทาน (การให้) เวยาวัจจะ (การชวนชวนช่วยเหลือ) ปญฺจสีละ (ศีลห้า) อัปมัญญา (การประพฤติพรหมวิหารอย่างไม่มีขอบเขต) เมถุนวิริติ (การงดเว้นจากการเสพเมถุน) สทาร์สันโดช (ความยินดีเฉพาะคู่ครองของตน) วิริยะ (ความเพียร) อุโปสถังคะ (องค์อุโปสถ) อริยมรรค (ทางอันประเสริฐหรือมรรคมีองค์ ๘) และศาสนา (พระพุทธศาสนา) ในที่นี้ หมายถึงศาสนา ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐/๑๖๐-๑๖๒.

^{๖๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒/๓.

ต่อเมื่อมีเรื่องจำเป็นเกิดขึ้น ต้องให้ผู้อื่นช่วย เพราะเหลือความสามารถของเพื่อนในเรือนจึงให้เพื่อนนอกเรือนมาช่วย

๓) มิตรในภาษาธรรม หมายถึง ในภาษาธรรม ซึ่งเป็นภาษาที่สูงขึ้นไปกว่าธรรมดา ซึ่งมีพระพุทธภาษิตตรัสเรียกบุคคลเป็นเพื่อนว่า ทิสเบื่องซ้าย ทิสเบื่องขวา คือบิดามารดา ทิสเบื่องหลังคือบุตรภรรยา ทิสเบื่องขวาคือครูอาจารย์ ทิสเบื่องซ้ายคือเพื่อนมิตรสหาย^{๖๗}

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๖๘} คนทั่วไปจะต้องอาศัยกัลยาณมิตรเป็นจุดเริ่มต้น ที่จะชักนำเข้าสู่ทางชีวิต ก่อนที่เราจะเข้าเดินในมรรค คือเข้าสู่ข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง ที่จะนำไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนาได้นั้น ตามปกติก็ต้องมีสื่อชักนำเข้ามา ความมีกัลยาณมิตรนี้แหละเป็นตัวนำที่สำคัญ เพราะว่า เมื่อมีกัลยาณมิตร มีผู้ที่ชี้แนะนำทางที่ถูกต้องแล้ว ก็จะทำให้บุคคลเริ่มรู้จักมีความเข้าใจ หรือเห็นทางที่ถูกต้อง คือ สัมมาทิฐิ ซึ่งจะพาให้เดินไปสู่เป้าหมายได้สะดวก ถ้าไม่มีกัลยาณมิตรก็มองไม่เห็น ไม่รู้แม้กระทั่งว่าทางเดินอยู่ที่ไหน ก็เลยดำเนินชีวิตผิดพลาด เหมือนวนเวียนอยู่ในป่า หลงไปหลงมา บางทีตลอดชีวิตก็ไม่ได้เข้าสู่ทางที่ถูกต้อง กัลยาณมิตรนั้นเหมือนกับเป็นผู้ที่รู้ทาง เพราะเคยเดินทางนั้นมาแล้ว หรืออย่างน้อยก็เคยผ่าน รู้ว่าทางอยู่ตรงไหนและจะไปอย่างไร ทำให้สามารถชี้แนะและชักนำเข้าสู่ทางได้^{๖๙}

พระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๗๐} ได้ให้ความหมายของคำว่ามิตรและสหายไว้ว่า... เพื่อน ในภาษาไทยตรงกับคำในภาษาบาลีว่า มิตรและสหาย ทั้งสองคำมีความหมายไม่เหมือนกัน บางคนเป็นมิตรแต่ไม่ได้เป็นสหาย บางคนเป็นสหายแต่ไม่ได้เป็นมิตร ดังนั้น มิตร หมายถึง คนที่คบกันด้วยความชอบพอรักใคร่ มาจากศัพท์ว่า เมตตา ส่วนคำว่า สหาย หมายถึง มาด้วยกันไปด้วยกัน สหายเป็นลักษณะของคนร่วมทำกิจกรรม เพื่อนร่วมงานก็เรียกว่า สหาย บางคนเป็นเพื่อนร่วมงานกัน เช่นเป็นเจ้านายเป็นลูกน้อง แต่ไม่ได้เป็นมิตรกัน พวกเขาเป็นสหายด้วยความจำใจ คอยแต่คิดว่าเมื่อไรอีกฝ่ายหนึ่งจะไปเสียที ไม่มีความเป็นมิตรเพราะขาดน้ำใจที่ดีต่อกัน ฉะนั้น สหายจึงอาจจะไม่ใช่มิตร บางคนเป็นมิตรชอบพอกันแต่ต้องอยู่ไกล ไม่อาจจะทำกิจกรรมร่วมกันจึงไม่ได้เป็นสหาย^{๗๑}

^{๖๗} พุทธศาสนิกฯ, การดำรงชีวิตที่ถูกต้อง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๔๗๙.

^{๖๘} สมณศักดิ์ปัจจุบันคือ พระพรหมคุณาภรณ์

^{๖๙} พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต), **ชวนคิด พินิจธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔).

^{๗๐} สมณปัจจุบันคือ พระพรหมบัณฑิต

^{๗๑} พระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **เพื่อน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒-๓.

เตือน คำดี ได้อธิบายเรื่องมิตรดีในเชิงพุทธปรัชญาว่า มิตรดี หมายถึงมิตรหรือเพื่อนที่มีได้มองแต่ปัจจุบันประโยชน์ แต่ย่อมมองไกลไปข้างหน้า คือ คิดถึงแง่การพัฒนาจิตใจระยะยาวสำหรับบุคคลที่ท่านช่วยเหลือ แต่ก็มิได้ละเลยปัญหา หรือสิ่งที่ต้องการความช่วยเหลือในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ กล่าวถึง มิตรที่มิได้มีความคิดเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่า “ผลประโยชน์ร่วมกัน” จึงไม่ได้ถูกกดถ่วงลง ด้วยความประสงค์อันถือประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่ กล่าวคือ เมื่อมีความผูกพันเกิดขึ้นแล้ว ก็คิดแต่ประโยชน์ของผู้รับเท่านั้น คือพยายามทุกวิถีทางในการที่จะส่งเสริมการพัฒนาของอีกฝ่ายให้ได้ โดยไม่มีความคิดเรื่องผลประโยชน์มาสอดแทรก เนื่องจากความต้องการผลประโยชน์ไม่ว่าจะในลักษณะที่เป็นรูปธรรม หรือนามธรรมก็ตาม มักเป็นปัจจัยให้อีกฝ่ายเกิดการท้อใจ เมื่อปัจจัยสำคัญอันแสดงถึงการได้รับผลประโยชน์ขาดหายไป^{๗๒}

แนวคิดเรื่องกัลยาณมิตรของนักปราชญ์และนักวิชาการผู้รู้ทางพระพุทธศาสนา ที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า แนวคิดและการอธิบายความเรื่องกัลยาณมิตรมีความสอดคล้องกับหลักคำสอนในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และเป็นการอธิบายความให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งในเชิงคำศัพท์ และความหมายที่ผู้วิจัยก็เห็นพ้องด้วย

๒.๒.๔ กัลยาณมิตรในแง่สิ่งแวดล้อมทางสังคมและธรรมชาติ

คำว่า กัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความหมายหลากหลายและลุ่มลึกเกินความถึงเรื่องกัลยาณมิตรที่เป็นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เช่น พระพุทธพจน์ที่มีใจความว่า “ไม่พึงเป็นผู้ประทุษร้ายมิตร คือ บุคคลนั้นนอนที่ร่มของตนไม่ได้อ ไม่ควรหกรานกิ่งของตนไม้นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตร เป็นคนเลวทราม”^{๗๓} ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสห้ามการใช้สอยปัจจัย ๔ อย่างฟุ่มเฟือย อันเป็นการเบียดเบียนทำลายธรรมชาติ เช่น พระบัญญัติที่มีใจความว่า “ภิกษุสร้างกุฏิที่ไม่มีเจ้าของถวาย สร้างใหญ่เกินขนาด ไม่มีภิกษุสงฆ์ไปแสดงพื้นที่ให้ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส”^{๗๔} นอกจากกัลยาณมิตรจะหมายถึงบุคคล สิ่งแวดล้อมแล้ว ยังเกินความถึงในแง่นามธรรม หรือองค์ธรรมอันเป็นเครื่องขัดเกลา ดังพระพุทธพจน์ว่า “ความเป็นผู้มีมิตรดี เป็นทางเพื่อความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้มีมิตรชั่ว”^{๗๕} ซึ่งหมายถึง บุคคลทั้งหลายเมื่อมีมิตรดี และยึดถือแนวปฏิบัติ และการดำเนินชีวิตของมิตรที่ดี ตลอดถึงการเสวนา การคบหาคลุกคลีนั้นใกล้เคียง เคารพสักการะ มิตรดีแล้ว จะเป็นอุปายที่ฉลาดประเสริฐ สำหรับปิดทางเสื่อม ทางชั่ว มิตรชั่ว ไม่ให้เข้ามาเสวนา คบหา เข้าใกล้บุคคลผู้มีมิตรดีได้

^{๗๒}เตือน คำดี, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗๑-๑๗๒.

^{๗๓}ช.ช. (ไทย) ๒๘/๑๕๖๖-๑๕๖๘/๔๓๐.

^{๗๔}วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๓๔๘/๓๘๓.

^{๗๕}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๗/๘๐.

๒.๓ คุณธรรมพื้นฐานของกัลยาณมิตร

กัลยาณมิตรจำเป็นต้องมีคุณธรรมที่สอดคล้องกับคุณค่าความเป็นกัลยาณมิตร อันแสดงออกแก่บุคคลอื่น เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่กว้างขวางทั้งแก่ตน บุคคลอื่น และสังคม ดังนั้น จากการศึกษาจึงพบว่า หลักฐานในคัมภีร์อรรถกถาได้แสดงคุณธรรมของกัลยาณมิตรไว้ ๘ ประการคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ความว่า “กัลยาณมิตรในพระศาสนานี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยสุตะ (การศึกษาเล่าเรียนมาก) ถึงพร้อมด้วยจาคะ ถึงพร้อมด้วยวิริยะ ถึงพร้อมด้วยสติ ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ถึงพร้อมด้วยปัญญา นี่เป็นคุณธรรมของกัลยาณมิตร”^{๗๖}

๒.๓.๑ ศรัทธา

ศรัทธาในฐานะคุณสมบัติของกัลยาณมิตร ต้องเป็นไปเพื่อสัมมาทิฐิ หมายความว่า กัลยาณมิตรต้องมีศรัทธา และมีบุคลิกภาพในการชักจูงศรัทธาของคนทั่วไป ให้เข้าถึงสัมมาทิฐิ^{๗๗} นั่นคือ กัลยาณมิตรต้องมีสัมมาทิฐิ เพราะสัมมาทิฐิ นับว่าเป็นหัวข้อหลักในการพัฒนาต่าง ๆ ในฐานะเป็นหลักธรรมทางสายกลาง ข้อแรก (สัมมาทิฐิ) เป็นจุดเริ่มต้น หรือเป็นตัวนำในการดำเนินตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) และเป็นตัวยืนหลักที่มีบทบาทสำคัญทุกขั้นตอนของการปฏิบัติ ในขณะที่มีสัมมาทิฐิ ก็ต้องมีศรัทธาเป็นองค์อุดหนุนหรืออุปถัมภ์สัมมาทิฐิ ดังนั้น ศรัทธา จึงเป็นคุณธรรมให้ได้ประโยชน์ ๒ ประการ ได้แก่

๑. ศรัทธาทำให้ได้ความไว้วางใจในกัลยาณมิตรทั้งหลาย โดยเฉพาะกัลยาณมิตรผู้ประเสริฐ เช่น พระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้มีศีล มีสัมมาทิฐิ ความเป็นกัลยาณมิตรผู้ประเสริฐ ทำให้เป็นผู้ดำรงอยู่ในศีล มีข้อวัตร ไกลจากกิเลส ไม่มีกรรมชั่วทางกายวาจาใจ ไม่เย่อหยิ่ง มีปัญญาและประพฤติอยู่ในสุจริตทั้งหลาย

๒. ศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ^{๗๘} เป็นการวางใจในปัญญาของผู้อื่น เรียกว่า ปรโตโฆสะ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง กัลยาณมิตรเป็นปัจจัยภายนอก และโยนิโสมนสิการ (คิดเป็น คิดถูกวิธี) เป็นปัจจัยภายใน การเรียนรู้จากภายนอกแล้ว นำมาคิดให้ถูกวิธีตามกระบวนการทางปัญญา เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ และกระตุ้นให้รู้แจ้ง เข้าถึงสัจธรรมได้ ศรัทธากับโยนิโสมนสิการ เป็น

^{๗๖} พ.อุ.อ. (บาลี) -/๓๑/๒๓๕; พ.อิติ.(บาลี)-/๑๗๕/๗๓๑; วิสุทธิ.ฎีกา (บาลี) ๑/๔๒/๑๓๙.

^{๗๗} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๙๐/๒๕๗.

^{๗๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๒๒๖, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๙-๑๐๔/๖๓-๗๕.

ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ สัมมาทิฐิเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาญาณ สัมมาญาณเป็นปัจจัย และกระตุ้นให้รู้
แจ้ง ซึ่งทำให้เกิดสัมมาวิมุตติ^{๗๙}

เพราะฉะนั้น ความศรัทธาจึงเป็นคุณสมบัติของกัลยาณมิตร ในฐานะเป็นแนวทาง ในการ
ฝึกฝนพัฒนาตนของบุคคล ให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง เป็นสุจริตธรรม ส่งผลให้เป็นผู้ไม่มกมาย และมี
ระเบียบวินัยในชีวิต มีสติยังคิดในการประกอบกิจกรรมทุกอย่าง ช่วยให้เป็นผู้เห็นประโยชน์ส่วนรวม
รู้คุณ รู้โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ตลอดถึงรู้ว่า อะไรเป็นคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม ช่วยให้เกิดความ
สงบขึ้นในใจ ไม่เป็นทาสแห่งคิดใฝ่ต่ำ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงมิใช่ความเชื่อที่ว่า มนุษย์
ต้องการความสำเร็จจึงรักดีและศรัทธา ความสำเร็จของมนุษย์อยู่ที่จิตวิญญาณที่สร้างสมมาดี และ
ความเพียรพยายามอดทน กระทำดีตามคำสอนและวิถีปฏิบัติของกัลยาณมิตร^{๘๐}

๒.๓.๒ คีล

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายคำว่าคีลไว้ว่า เป็นการฝึกให้คนปฏิบัติตาม
ข้อกำหนดที่วางไว้ เมื่อคนได้ฝึกปฏิบัติตามวินัย ก็ตั้งอยู่ในวินัย ก็ก่อให้เกิดคุณสมบัติเรียกว่า คีล^{๘๑}
ในขณะที่ บุญมี แทนแก้ว ก็ให้ความหมายคำว่าคีลไว้ว่า เป็นการพัฒนาชีวิตในด้านจริยธรรมของ
มนุษย์ จำเป็นต้องอาศัยหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเบญจศีล เบญจ
ธรรม ขราวาสธรรม บุญกิริยาวัตถุ และอื่นๆ อีก เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ^{๘๒} กล่าวโดยสรุป
นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทอธิบายเชื่อมโยงเรื่องคีลว่าเป็น หลักเมตตาแบบสากล^{๘๓} ซึ่ง
ประกอบด้วยลักษณะ ๒ ด้านคือ

(๑) ด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การดำเนินชีวิตต้องติดต่อสื่อสารสัมพันธ์กับโลกหรือ
สิ่งแวดล้อมนอกตัว โดยการใช้ทวาร หรือช่องทางรับรู้และเสพความรู้สึก ที่เรียกว่า อินทรีย์ คือ ตา หู
จมูก ลิ้น กาย (รวมใจ เป็น ๖)^{๘๔} และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ติดต่อสื่อสารสัมพันธ์นั้นแยกได้เป็น ๒

^{๗๙} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต),ความสุขของครอบครัวคือสันติสุขของสังคม, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์สหธรรมมิก จำกัด,๒๕๔๓), หน้า ๕๕.

^{๘๐} พร รัตนสุวรรณ, รุ่งอรุณ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗), หน้า ๗๐-๗๑.

^{๘๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศแห่งวิชาการ, พิมพ์ครั้งที่
๕, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๔.

^{๘๒} บุญมี แทนแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๙๔.

^{๘๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ความเป็นกัลยาณมิตรของหลวงปู่ชา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑๐.

^{๘๔} Rhys Davids, T.W. [Tr], Digha Nikaya Vol.III, (London: The Pali text Society, ๑๙๙๕), p.
๒๔๓. Trencher V., The Majjhima Nikaya Vol.I, (London: The Pali text Society, ๑๙๙๐), p. ๒๑๖.
Trencher V., Vibhanga (Abhidhamma), (London: The Pali text Society, ๑๙๙๐), p. ๗๐.

ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่เพื่อนมนุษย์ตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลาย และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ หรือทางกายภาพ ได้แก่ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทั้งปวง ดังนั้น มนุษย์จึงควรอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ และเพื่อนร่วมโลกด้วยดีอย่างเกื้อกูลกัน เป็นส่วนร่วมที่สร้างสรรค์ของสังคม และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ หรือทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่เป็นมนุษย์ด้วยกันอย่างเป็นมิตรที่ดี^{๘๕}

(๒) ด้านจิตใจ ศิลปะที่บริสุทธิ์เป็นเหตุเพื่อฝึกจิตให้เป็นสมาธิ คือ ไม่วอกแวก กระสับกระส่าย ให้รู้จักมนสิการ และมีโยนิโสมนสิการ ทั้งนี้เพราะโลกนี้เต็มไปด้วยพลังงาน(กระแสจิต) จิตจึงต้องมีการควบคุมให้ดีขึ้นด้วยศีลธรรม^{๘๖}

ศิลปะเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น ในการพัฒนาศักยภาพความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะเป็นเหตุให้คนก้าวข้ามความแตกต่างที่มี ไปสู่ความเป็นหนึ่งเดียว เพราะพิจารณาเห็นความเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ จึงเป็นผู้มีความเมตตาตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

๒.๓.๓ สุตะ

สุตะ เป็นคุณสมบัติที่สำคัญข้อหนึ่งของกัลยาณมิตร เนื่องจากความรู้ส่วนหนึ่งจะเกิดขึ้นได้โดยอาศัยการฟัง การฟังจึงสามารถทำให้บุคคลเป็นพหูสูตได้ คือ เป็นผู้ได้สดับมาก ทรงจำไว้คล่องปากขึ้นใจ เช่น ในคัมภีร์อรรถกถาขุททกนิกาย สุตตนิบาต บอกไว้ว่า “บุคคลฟังคัมภีร์ผู้เป็นพหูสูตผู้ทรงธรรม ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยคุณธรรม มีปฏิภาณรู้จักประโยชน์ทั้งหลาย กำจัดความสงสัยได้”^{๘๗} สุตะ จึงเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่ทำให้คนเป็นบัณฑิต คือ การสดับจากผู้รู้ และผู้ที่จะได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิต หรือนักปราชญ์ เพราะอาศัยเหตุ ๔ อย่าง คือ

- (๑) สุตะ การฟังจากท่านผู้รู้
- (๒) จินตะ การคิดพิจารณาตามเนื้อหาที่ฟัง
- (๓) ปุจฉา การถามเมื่อมีข้อสงสัยในเนื้อหา
- (๔) ลิขิต การเขียนจดบันทึก

เมื่อต้องการความแม่นยำกันลิ้มในขณะเดียวกัน ศิลปะกับสุตะ ต้องเกี่ยวเนื่อง สัมพันธ์กัน คือ คนมีสุตะมากแต่ไม่มีศิลปะ พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงสรรเสริญ และตรัสเรียกคนนั้นว่า “โมฆบุรุษ” แปลว่า บุรุษเปล่า ดังพระพุทธพจน์ “ถ้าบุคคลมีสุตะน้อย ทั้งไม่ตั้งมั่นในศิลปะ นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมติเตียนเขาทั้งโดยศิลปะและสุตะทั้งสอง ถ้าบุคคลมีสุตะน้อย แต่ตั้งมั่นในศิลปะ นักปราชญ์ย่อมสรรเสริญเขาโดยศิลปะ แต่สุตะของเขาไม่สมบูรณ์ ถ้าบุคคลมีสุตะมาก แต่ไม่ตั้งมั่นในศิลปะ นักปราชญ์ย่อมติเตียนเขาโดยศิลปะแต่สุตะของเขาสมบูรณ์ ถ้าบุคคลมีสุตะมาก ทั้งตั้งมั่นในศิลปะ นักปราชญ์ย่อมสรรเสริญเขาทั้งโดย

^{๘๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๔), หน้า ๗.

^{๘๖} วไลพร ภาณุตานนท์, จิตวิทยาพระพุทธศาสนา, (ม.ป.ท., ๒๕๓๐), หน้า ๑๒๙.

^{๘๗} ชุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๕๘/๑๐๗.

ศีล และโดยสุตะทั้งสอง ใครควรเพื่อจะติดเตียนเขา ผู้เป็นพหูสูต ผู้ทรงธรรม เป็นพุทธสาวกผู้มีปัญญา ผู้เป็นจุดแห่งทองชมพูท แม่เทวดาย่อมชมเชย แม่พรหมก็สรรเสริญเขา”^{๘๘} เพราะฉะนั้น ในคุณธรรมของกัลยาณมิตรที่ว่าด้วยสุตะ คือ การเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามากด้วยตนเอง จึงเป็นไปเพื่อฝึกฝน อบรม พัฒนาตามหลักไตรสิกขา เพื่อกำจัดอวิชชา และช่วยแนะนำผู้อื่นให้ตั้งมั่นในหลักของผู้ดำรงอยู่ในสุตะ คือ มีศรัทธา สุตะ ปัญญา ไตรตรองพิจารณาจนทำลายอวิชชาได้ และหมดความเห็นแก่ตัว^{๘๙} เมื่อหมดความเห็นแก่ตัว กิจกรรมแห่งชีวิตจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่บุคคลอื่น ๆ สังคม ประเทศชาติ และเป็นผู้ชี้แนะการพัฒนาปัญญา สู่ความพ้นหลุดพ้นเป็นเป้าหมายสูงสุด^{๙๐}

๒.๓.๔ จาคะ

การเสียสละ เรียกว่า จาคะ ในที่นี้ครอบคลุมถึงความเผื่อแผ่ แบ่งปัน ความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อต่อกัน ผู้ที่จะมีความสุข ต้องรู้จักความเป็นผู้ให้ มิใช่คอยเป็นผู้รับอย่างเดียว หลักจาคะหรือการเสียสละ จึงมีประโยชน์อย่างมหาศาล เป็นกัลยาณมิตรธรรม เป็นอุดมการณ์ของกัลยาณมิตร ด้วยเหตุนี้ ในธรรมนิติ ท่านจึงสอนว่า “บุคคลพึงสละคนคนเดียวเพื่อประโยชน์แห่งตระกูล พึงสละตระกูลเพื่อประโยชน์แก่หมู่บ้าน พึงสละหมู่บ้านเพื่อประโยชน์แก่ประเทศ พึงสละโลกเพื่อประโยชน์แก่การทำลายกิเลสของตน”^{๙๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายเรื่องนี้ไว้ว่า จาคะมี ๒ ลักษณะ^{๙๒} คือ

ลักษณะที่ ๑

การสละภายใน หมายถึง การที่จะสละวัตถุ สิ่งของภายนอกได้ ต้องสละภายในให้ได้เสียก่อน คือ การสละกิเลส เช่น ความโลภ อภิชฌา (การเพ่งเล็งอยากได้) การจ้องจะเอาสิ่งของผู้อื่น ตลอดจนมัจฉริยะ (ความตระหนี่) เมื่อสละกิเลสภายในได้ จึงจะมีความพร้อมเพื่อสละภายนอก อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น

ลักษณะที่ ๒

การสละภายนอก คือสละทรัพย์สิน สิ่งของ ให้ทานบ้าง บริจาคบ้าง แม้กระทั่งสละความสุขส่วนตัวเพื่อผู้อื่น ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อคนอื่น เช่น เมื่อคนใกล้ชิด หรือเพื่อนได้รับความเดือดร้อน

^{๘๘} อก.จตุกก.(ไทย ๒๑/๖/๗).

^{๘๙} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๔-๖๖.

^{๙๐} มาศโมฬี จิตวิริยธรรม, “คุณธรรมที่ส่งเสริมความเป็นกัลยาณมิตรของผู้บริหารในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ”, *ปรัชญาปรัชญาคุณภิบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒), หน้า ๔๘-๔๙.

^{๙๑} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ธรรมจิตโต), *คุณธรรมสำหรับนักบริหาร*, (ม.ป.ท., ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๔.

^{๙๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน*. (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๓๕.

ก็ให้ความช่วยเหลือ รวมถึงการสละความคิดเห็นของตน คือการยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ก็ถือว่ามีจาคะ เพราะจาคะ หรือการเสียสละ จึงก่อให้เกิดประโยชน์ ให้ได้แม้อริยทรัพย์อันประเสริฐ และยังเป็นการทำให้อสังคมนุชย์ เป็นสังคมที่ไม่มีคอร์รัปชัน ไม่มีปัญหาการเอาเปรียบ ทำลายผู้อื่น ทำลายทรัพย์สินผู้อื่น ไม่เป็นสังคมวัตถุนิยม เป็นสังคมอุดมคติ ไม่เป็นทาสวัตถุและไม่บ้าคลั่งเรื่องทางจิตใจ^{๙๓} กัลยาณมิตรผู้มีคุณสมบัติ คือจาคะ จึงสร้างประโยชน์ต่อสังคมได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะทำให้เกิดการส่งเสริม หรือ เป็นปัจจัยให้เกิดกลวิธีในการพัฒนาปัญญาในอริยทรัพย์^{๙๔}

๒.๓.๕ วิริยะ

วิริยะ คือ ความเพียร เป็นความขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้น ด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง มีความอดทนที่จะทำกิจการใดๆ โดยไม่ทอดทิ้ง จึงอาจนับได้ว่า วิริยะ หรือ ความเพียร เป็นคุณสมบัติสำคัญอีกข้อของกัลยาณมิตร เพราะเป็นเหตุกระทำความปรามาศ นำความสรรเสริญ และความสุขมาให้ วิริยะมีลักษณะค้ำจุนกุศลธรรมทั้งหลายไว้มิให้เสื่อม เปรียบเหมือนเรือนที่เขจจนจะล่ม แต่ได้อาศัยไม้ค้ำจุนไว้จึงไม่ล่ม หรือเปรียบเหมือนในกองทัพบิกำลังหนุนย่อมสามารถเอาชนะข้าศึกได้^{๙๕}

เพื่อให้เห็นภาพชัดขึ้น เราอาจศึกษาตัวอย่างของมีวิริยะ เช่น เมื่อคราวที่พระองค์บำเพ็ญเพียรอยู่กับอาจารย์ฝ่ายโยคะ จนได้สมาธิ ได้ฌานสมาบัติ ถ้าพระองค์ทรงย่อท้อ และพอพระทัย (สันโดษ) อยู่เพียงแค่นั้น ก็มีอาจบรรลุลุทธิธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธองค์ทรงเป็นบุคคลตัวอย่างแห่งผู้มีวิริยะ คือ ความพากเพียรที่แท้จริง กัลยาณมิตรผู้มีคุณสมบัติคือวิริยะ จึงสอดคล้องกับแนวปฏิบัติ และคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ กัลยาณมิตรจึงต้องมีความเพียรเป็นแนวทางในการปฏิบัติกิจหน้าที่ต่าง ๆ ซึ่งความเพียรที่แท้ ต้องประกอบด้วยลักษณะ ๑๑ ประการ^{๙๖} ได้แก่

๑. แก้วกล้า	วิริยะ
๒. ขยันลุกขึ้นทำงาน	อุฏฐานะ
๓. อาจหาญ อดทน	อุสสาหะ
๔. มั่นคง	ธิตี
๕. ไม่หยุด	อัมมจิติ

^{๙๓} พุทธทาสภิกขุ, **ปรมัตถธรรมสภาวะ**, หน้า ๖๓.

^{๙๔} ประเวศ วะสี, **ครูผู้เป็นกัลยาณมิตรของสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๖.

^{๙๕} วศิน อินทสระ, **อธิบายมิลินทปัญหา**, หน้า ๓๒.

^{๙๖} วิสุทฺธิ. มหาภูฏิกา (บาลี) ๑/๑๑๔/๓๗๖.

๖. พยายาม ชักนำไป ไม่ย่อท้อ	วายามะ
๗. มีความพยายามบากบั่น	ปรักกมะ
๘. เป็นหลัก เป็นประธาน	ปธานะ
๙. ประคองใจไว้มั่นคง	ปักคหะ
๑๐. ไม่ทอดทิ้ง	อัปปฎิวาณิ
๑๑. ก้าวไม่หยุด	นิกกมะ

ลักษณะของวิริยะทั้ง ๑๑ ประการดังกล่าวนี้ ต้องประกอบไปด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา เพื่อให้เป็นไปตามองค์มรรคหรือข้อปฏิบัติ เพื่อความพ้นทุกข์ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ข้อ ที่ว่าด้วยสัมมาวายามะหรือความพยายามชอบ อันเป็นนัยแห่งวิริยะ หรือความเพียรพยายามนั่นเอง นอกจากวิริยะอันเป็นคุณธรรมพื้นฐานของกัลยาณมิตรแล้ว กัลยาณมิตรยังต้องคุณธรรมคือ “สติ” เป็นคุณธรรมสำคัญอีกข้อหนึ่ง ดังจะกล่าวต่อไป

๒.๓.๖ สติ

สติ คือ ความระลึกได้ นึกได้ สำนึกอยู่เสมอ ไม่เพเลอ นับเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก เพราะมีลักษณะ ๒ ประการคือ^{๙๗}

๑) มีลักษณะให้นึกได้ คือ ให้นึกได้ถึงธรรมที่เป็นกุศล อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เปรียบเหมือนผู้รักษาเรือนคลังของพระเจ้าจักรพรรดิ กราบทูลพระเจ้าจักรพรรดิให้ทรงระลึกถึงราชสมบัติของพระองค์ว่าอย่างไร มีเท่าใด

๒) มีลักษณะถือไว้ คือ เมื่อสติเกิดขึ้น ย่อมค้นหาธรรมทั้งหลายที่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ มีอุปการะ ไม่มีอุปการะ แล้วกีดกันธรรมที่ไม่มีประโยชน์ออก ถือเอาแต่ธรรมที่มีประโยชน์ เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า สติเป็นธรรมที่ควรปรารภนาในที่ทั้งปวง”

โดยทั่วไป ท่านมักจะจัดสติและความไม่ประมาทเป็นธรรมอันเดียวกัน เมื่ออธิบายถึงความไม่ประมาท ท่านก็จะให้คำจำกัดความว่า “ความไม่ปราศจากสติ (สติวิปวาโส)” ทั้งสองอย่างจึงเป็นธรรมที่ยิ่งใหญ่มาก เมื่อมีสติก็เท่ากับมีความไม่ประมาท มีพระพุทธพจน์ ที่เป็นการสรรเสริญความไม่ประมาทว่า “ภิกษุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์ที่เที่ยวไปบนแผ่นดินทั้งหมด รวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างชาวโลกกล่าวว่าเลิศกว่ารอยเท้าเหล่านั้น เพราะเป็นรอยใหญ่ แม้ฉันใด กุศลธรรมทั้งหมดก็ฉันนั้นเหมือนกัน มีความไม่ประมาทเป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาทบัณฑิตกล่าวว่า เลิศกว่ากุศลธรรมเหล่านั้น”^{๙๘} คุณธรรมคือสติมีความสำคัญและยิ่งใหญ่ถึงเพียงนี้ สติ

^{๙๗} วคิน อินทสระ, อธิบายมิลินทปัญหา, หน้า ๓๒.

^{๙๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๔๐/๗๕.

จึงเป็นคุณธรรมฐานพื้นฐานของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรดังกล่าวมา คุณธรรมพื้นฐานของกัลยาณมิตรประการต่อไปคือ สมาธิ

๒.๓.๗ สมาธิ

สมาธิ คือ ความตั้งจิตมั่น ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์ เป็นการอบรมพัฒนาจิต ฝึกใจให้เข้มแข็ง มั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น ซึ่งสมาธิหรือความตั้งใจมั่นในที่นี้ หมายถึง สัมมาสมาธิ ความตั้งมั่นแน่วแน่แห่งจิต ความที่จิตไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตสงบเป็นสมาธิ^{๙๙}

สมาธินับเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติทุกข้อของกัลยาณมิตร เพราะพลังของสมาธิจะเป็นสิ่งสนับสนุนการดำรงอยู่ และดำเนินไปของชีวิตให้เป็นไปด้วยสติ แต่สมาธิจะเกิดมีได้ก็เนื่องด้วยอาศัยเหตุปัจจัยต่าง ๆ โดยเฉพาะการรักษาศีล หรือวินัยชาวบ้านซึ่งเป็นเครื่องมือคอยกำกับให้คนอยู่ในกฎ ระเบียบ กฎเกณฑ์ของสังคม เพราะการที่จะให้เกิดความสงบ หรือ มีจิตใจแน่วแน่นั้น จำเป็นต้องอาศัยการอบรมจิต บุคคลผู้มีปกติสุขเท่านั้น จึงจะสามารถมีสมาธิได้ ตรงข้ามกับบุคคลไม่ปกติ หรือ ผู้หาเลี้ยงชีพในทางมิชอบ ประกอบทุจริตทางกาย วาจา ใจ จิตของบุคคลนั้นย่อมไม่อาจตั้งมั่นเป็นสมาธิได้ เพราะมีความหวาดระแวง กังวลใจอยู่ตลอดเวลา กลัวความผิดของตนจะปรากฏ ดังนั้น สมาธิจะเกิดได้จึงต้องอาศัยศีล^{๑๐๐}

๒.๓.๘ ปัญญา

ความรอบรู้ ความรู้ หรือที่เรียกว่า ปัญญา นั้น หมายถึง รู้ทั่วถึงความจริง รู้ตรงตามความเป็นจริง รู้เหตุผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์และมีใช้ประโยชน์^{๑๐๑} เกิดขึ้นได้เพราะอาศัยประสบการณ์ หรือความเกี่ยวเนื่องกับบุคคลอื่นและสังคม นับเป็นคุณสมบัติภายใน พระพุทธศาสนากล่าวถึงปัญญาว่า เกิดเพราะอาศัยปัจจัย ๓ คือ

๑. ปัญญาเกิดจากการคิด พิจารณา หาเหตุผลด้วยตนเอง (จินตมยปัญญา)
๒. ปัญญาเกิดจากการสดับ เล่าเรียน หรือถ่ายทอดกันมา (สุตมยปัญญา)
๓. ปัญญาเกิดจากการลงมือปฏิบัติ เพื่อทำให้ปัญญาเจริญ พัฒนา และแก้ไขปัญหาวินิจฉัยได้ด้วยปัญญาที่เจริญนั้น (ภาวนามยปัญญา) เป็นการฝึกฝน อบรมให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความ

^{๙๙} ดูรายละเอียดใน อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๒๒๐/๒๐๑.

^{๑๐๐} มาศโมฬี จิตวิริยธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๗๙-๘๐.

^{๑๐๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *จะพัฒนาคนกันอย่างไร*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๒๒.

เป็นจริง รู้เท่าทัน เห็นแจ้งโลก และชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลส และพ้นจากความทุกข์

การเจริญปัญญา ฝึกอบรม พัฒนาปัญญาให้รู้ เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลก และชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลส และปลดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา ทั้งนี้อาจแบ่งปัญญาได้เป็น ๒ ประเภท คือ โลกียปัญญา และ โลกุตระปัญญา^{๑๐๒} ซึ่งมีอธิบายไว้ ดังนี้

๑. ปัญญาทางโลก (โลกียปัญญา) ได้แก่ ความรู้ ความฉลาดที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เพื่อหวังความเจริญก้าวหน้าของสัตว์โลก เป็นสุตมยปัญญาบ้าง จินตมยปัญญาบ้าง ปัญญาเหล่านี้เรียกว่า โลกียปัญญา เมื่อบุคคลเพียบพร้อมด้วยปัญญานี้แล้ว ย่อมทำให้เกิดศกดิ์ศรี มั่งมีทรัพย์สินเงินทอง ได้รับการนับถือ ยกย่องสรรเสริญ แต่ยังไม่อาจประกันได้ว่า จะไม่ไปสู่อบายภูมิ ถ้าปรารถนาให้พ้นจากอบายภูมิอย่างเด็ดขาดแล้ว ต้องเป็นโลกุตระปัญญา

๒. ปัญญาทางธรรม (โลกุตระปัญญา) ปัญญาชนิดนี้ เป็นภาวนามยปัญญา เป็นมรรคญาณ ผลญาณ คือ ความปราศจากตัณหา ทิณฺณิ ราคะ โทสะ โมหะ เป็นผู้แจ้งซึ่งพระนิพพาน เห็นชั้นธายัตนะ ธาตุ ตามความเป็นจริง มีปัญญา และถึงพร้อมด้วยปาริสุทธิศีล^{๑๐๓} ถ้าปรารถนาปัญญาในระดับนี้ จะต้องปฏิบัติให้ถึงพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา อย่างสมบูรณ์ครบถ้วน^{๑๐๔} ในความหมายนี้ พระอรรถกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์อธิบายพระไตรปิฎก ขยายความไว้ว่า “ผู้ปรารถนาและเป็นอยู่ด้วยปัญญา คือ บุคคลผู้เป็นศฤงคารก็ยินดีข้อปฏิบัติสำหรับของศฤงคาร คือ ขยันทำงาน นับถือเคารพพระรัตนตรัย ให้ทาน รักษาศีล ๕ ศีล ๘ ส่วนผู้เป็นบรรพชิต ก็ยินดีข้อปฏิบัติของบรรพชิต คือ รักษาศีล ไม่ได้ขาดและเจริญภาวนา

นอกจากคุณธรรมพื้นฐานของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรดังที่ได้อธิบายมาทั้งหมดนี้แล้ว กัลยาณมิตรยังต้องมีคุณธรรมสำคัญข้ออื่นๆ อีก เช่น ต้องมี หิริ หรือความละอายต่อการทำบาป เพราะหิริเป็นธรรมรักษาคุ่มครองโลก ทำให้โลกเกิดสันติสุข ทำให้คนเราอยู่กันอย่างสงบสุข เพราะคนที่มีหิริจะเกลียดความชั่ว และละอายที่จะทำความชั่วทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทำให้ไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่โลกและสรรพสัตว์ทั้งปวง^{๑๐๕} และต้องมีโอตตปปะคือความเกรงกลัวต่อผลของบาป

^{๑๐๒} ชุ.สุ.อ.(บาลี) ๑/๑๘๔/๒๖๔.

^{๑๐๓} ชุ.สุ.อ.(บาลี) ๑/๒๐๙-๒๒๑/๓๐๗.

^{๑๐๔} พระอรรถกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์อธิบายพระไตรปิฎก, แนวทางวิปัสสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓.

^{๑๐๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, (ม.ป.ท, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐๐.

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ความเกรงกลัว ความสะดุ้งกลัวต่อบาป เรียกว่า โอตตปปะ ได้แก่ ความหวาดกลัวผลแห่งความชั่ว

คุณธรรมทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ถือได้ว่าเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะทำให้กัลยาณมิตรทำหน้าที่ความเป็นกัลยาณมิตรที่สมบูรณ์และครบถ้วน เป็นที่พึ่งทั้งแก่ตน บุคคลอื่นๆ และมวลมนุษยชาติ ทั้งในด้านการเป็นบุคคลตัวอย่าง และเป็นบุคคลอุทิศตนที่ถึงพร้อมด้วยความดีงาม เพื่อสามารถพัฒนาตนสู่ความหลุดพ้นจากวัฏทุกข์ ในความหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาทดังที่กล่าวมา

แม้ว่ากัลยาณมิตรต้องมีคุณธรรมพื้นฐานมีศีลเป็นต้น ตามความหมายที่กล่าวมาทั้งหมด แต่เมื่อว่าโดยเนื้อหาสาระของความเป็นกัลยาณมิตรอันเป็นคุณธรรมหรือคุณสมบัติโดยตรงของกัลยาณมิตรย่อมหมายความว่า กัลยาณมิตรต้องมีคุณธรรมที่จัดเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้เป็นกัลยาณมิตรที่เรียกว่า “กัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ” ดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไป

๒.๔ คุณธรรมที่เป็นคุณสมบัติของกัลยาณมิตร

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับกัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการว่าเป็นคุณสมบัติของมิตรดี หรือมิตรแท้ คือ ผู้ที่คบแล้วเป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความเจริญ อันมุ่งเฉพาะไปที่มิตรซึ่งทำหน้าที่เป็นครูหรือพี่เลี้ยงเป็นหลัก^{๑๐๖} โดยท่านได้อธิบายความหมายของคุณสมบัติ ๗ ประการ ดังกล่าวไว้โดยสังเขปดังนี้^{๑๐๗}

๑. น่ารัก (ปิโย) หมายความว่า เป็นผู้ที่มีบุคลิกที่ดูน่ารัก สุภาพ มีความเอาใจใส่ เป็นกันเอง รู้จักใช้คำพูดที่ไพเราะ อ่อนหวาน ไม่วางตัวหยิ่ง อวดภูมิรู้

๒. น่าเคารพ (ครุ) หมายความว่า บุคลิกภาพดูน่าเคารพ เลื่อมใสศรัทธา มีคำพูดที่หนักแน่น จริงจัง น่าเชื่อถือ ยึดถือหลักการและเหตุผลเป็นสำคัญ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ และเหมาะสมกับกาลเทศะ ทำให้เกิดความอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และมีความปลอดภัย

๓. น่าเจริญใจ (ภาวนีโย) หมายความว่า มีความรู้ ความสามารถในด้านวิชาการ อย่างพร้อมสรรพ ทรงภูมิปัญญาของผู้เป็นอย่างแท้จริง เป็นผู้ผ่านการฝึกฝนอบรมมาอย่างดี เป็นที่น่ายกย่อง ควรเอาอย่าง ทำให้เอ๋ยอ้างหรือรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

๔. รู้จักวิธีการพูดให้ได้ผล (วตฺตา จ) หมายความว่า รู้จักชี้แจงแสดงเหตุผลให้เข้าใจ รู้ว่าเรื่องใดควรพูดหรือไม่อย่างไร มีความอาจหาญสามารถให้คำแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี สามารถอธิบายชี้แจงปัญหาต่าง ๆ ได้

^{๑๐๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๘ ข้อ ๒๖๔.

^{๑๐๗} พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต), เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า, หน้า ๑๐-๒๖.

๕. ทนต่อถ้อยคำคือรับฟังผู้อื่น (วจนกฺขโม) หมายความว่า แม้บางกรณีที่มีการถามปัญหาที่ยาก เป็นเหตุให้ต้องเสียหน้า หรือมีใครมาพูดว่าอย่างไร ก็มีความอดทน ไม่แสดงกิริยาที่ไม่เหมาะสม

๖. อธิบายเรื่องลึกซึ้งได้ (คมภีรณฺจ กถํ กตฺตา) หมายความว่า สามารถอธิบาย ชี้แจงสาเหตุในเรื่องที่ยาก หรือมีความหมายลึกซึ้งให้เข้าใจง่ายขึ้นได้ จึงต้องเป็นผู้มีภูมิรู้อย่างมาก ซึ่งมาจากการฝึกฝนตนอยู่เสมอ

๗. ไม่ชักจูงไปในทางเสื่อม (โน จฏฐาเน นิโยชเย) หมายความว่า ผู้ที่มีความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณจริง ๆ ต้องไม่เป็นผู้ชักนำผู้อื่นไปในทางทุจริต เช่น การเล่นการพนัน มั่วสุมอบายมุข ขาวยยาเสพติด หรือใช้ความรู้ไปในทางที่ผิด

๒.๕ สรุป

กัลยาณมิตรคือมิตรที่ดี หมายถึง บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ ที่จะสั่งสอนแนะนำ ชี้แจง ชักจูงช่วยบอกทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นได้ปฏิบัติตาม พร้อมทั้งดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง เพราะคุณค่าแห่งความมีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีนั้น เป็นสิ่งที่ประเสริฐสูงสุด ในการประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ เพราะอาศัยเราผู้เป็นมิตรดี เหล่าสัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าโศก เป็นต้น เป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากความเกิด ความแก่ เป็นต้น เพราะอาศัยความมีกัลยาณมิตรที่ดี^{๑๐๘} ...ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่น แม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ถึงความเสื่อมไปเหมือนความมีกัลยาณมิตรนี้ เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป^{๑๐๙} ...มหาบพิตร พระองค์พึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พระองค์ผู้ที่มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงอาศัยธรรมอย่างนี้^{๑๑๐} ในความเป็นกัลยาณมิตรนั้น ทางพุทธศาสนเถรวาทจัดว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความมีเมตตากรุณาต่อกัน พึงพาอาศัยกันและกัน เป็นการอยู่ในเชิงสังคมที่มีความสร้างสรรค์ฐานะของกัลยาณมิตร เป็นทั้งฝ่ายรับและฝ่ายให้ ซึ่งเป็นธรรมชาติและเป็นธรรมชาติที่ถูกต้องของมนุษย์ที่มีฐานะเป็นผู้รับและผู้ให้ เพราะโดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์มีความแตกต่างกันตามเหตุตามปัจจัย ในด้านความสามารถก็มีความแตกต่างกัน การเป็นอยู่ให้มีความสุขหรือการทำสิ่งต่าง ๆ ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์นั้น บางคนสามารถจะทำให้สำเร็จได้ด้วยความสามารถที่จะทำเองได้ บางคนที่มีความสามารถน้อยลงมาอาจจะต้องอาศัยเพื่อน หรือรับการช่วยเหลือจาก

^{๑๐๘} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๒/๒, (ไทย) ๑๙/๒/๓.

^{๑๐๙} อจ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๗๑/๑๒, (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

^{๑๑๐} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๒๙/๑๐๔-๑๐๖, (ไทย) ๑๕/๑๒๙/๑๕๔.

บุคคลรอบข้าง อันเป็นขั้นตอนของการฝึกฝนความสามารถของตนเอง ให้สามารถทำได้ในภายหลัง ผู้
นั้นต้องเป็นผู้ผ่านการอบรมหรือแนะนำจากบุคคลอื่นก่อน คือต้องอาศัยมิตรเป็นเบื้องต้นก่อน จึง
สำคัญว่ามนุษย์นั้นต้องมีเพื่อนเป็น กัลยาณมิตร มีการช่วยเหลือกันและกัน ความเป็นกัลยาณมิตรจึงมี
ความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์^{๑๑๑}

คำว่า “กัลยาณมิตร” หมายถึง เพื่อนที่ดี ถ้าเราพิจารณาจากรูปศัพท์ สามารถแยกได้ว่า
“กัลยาณะ” หมายถึง ดี งาม และคำว่า “มิตร” หมายถึง ผู้มีความรัก มีความสัมพันธ์ เมื่อรวมกันจึงมี
ความหมายตามรูปศัพท์ว่า ผู้มีความรัก ความสัมพันธ์อันดีงาม หรือ มิตรที่ดีงาม ทำความเจริญแก่
บุคคลผู้คบหา ได้แก่ ผู้สมบูรณ์ด้วยความมีศีล กำจัดทุกข์ นำประโยชน์เกื้อกูลมาให้กับเพื่อนและคน
อื่น เป็นผู้กำจัดความชั่วร้าย ผู้ส่งเสริมประโยชน์ ความดีหรือคุณธรรมต่าง ๆ ที่บุคคลพึงมี และ
แสดงออกต่อผู้อื่น เป็นผู้มีปัญญา มีความสามารถ มีความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือ ทำให้เกิดความดีความรู้
ความเจริญ ความสุขแก่ผู้อื่น ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วย
ปัญญา เธอศึกษาเยี่ยงอย่างความเพียบพร้อมด้วยศรัทธาของท่านผู้เพียบพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ
ปัญญา นี้เรียกว่า กัลยาณมิตร

กัลยาณมิตรจำเป็นต้นมีคุณธรรม ที่สอดคล้องกับคุณค่าความเป็นกัลยาณมิตร อัน
แสดงออกแก่บุคคลอื่น เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่กว้างขวางทั้งแก่ตน บุคคลอื่น และสังคม ประกอบด้วย
๑ ศรัทธา ๒ ศีล ๓ สุตระ ๔ จาคะ ๕ วิริยะ ๖ สติ ๗ สมาธิ ๘ ปัญญา

^{๑๑๑} พระมหานรินทร์ สุธรรม, “สมณเพศกับเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท”,
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๗๒.